

ՃԼՈՒ
ՀԱՂՈՐԳՆԻՓԵՆՆ

ՀԱՂՈՐԳՈՒԹԵԱՆ ՎՐԵՅ

ՆԱՄԱԿՆԵՐ

ՄԵԿ ՃՇՄԱՐՏԱԽՆԴԻՐ ԲԱՐԵԿԱՄԻ ՄԸ

ԱՌԱՋԱՐԿԵԼՈՎԸ

ԳՐՈՒԱԾ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՊՐՈՒՍԱՑԻՈՅ ՏԷՐ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

ՉԱՄՈՒԹՃԵԱՆՑ

ՀՐԱՄԱՆԱՒ ՏԵԱՌՆ ՄԱՏԹԵՈՍԻ

ԱՌԱՔԵԼԱՇԱԻՎ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԵՒ ՊԱՏՐԻԱՐԻՒ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՅ

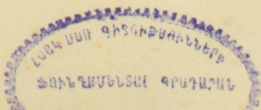
9/831

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻԻՀԷՆՏԻՍԵԱՆ

1845

Յարդոյ Սիրեցեալդ իմ 'ի Տէր .

Չե՛ս յարդու թեանը և բարեկամաց
առաջը հրապարակաւ ըրած խոստմունքիս
կատարման ժամանակը եկաւ : Խոստմունք
նիս այն էր՝ ինչպէս որ կը յիշէք , որ հա
ղորդութեան խորհրդոյն վրայօք ուղղա
փառ Ակեղեցւոյ ունեցած հաւատքին վը
րաց պիտի հաստատէի մէկ մը այն՝ որ սուրբ
գրոց վարդապետութեանը հակառակ չէ .
և մէկ մըն ալ այն՝ որ առաքեալներուն ժա
մանակէն մինչև հիմա եկեղեցւոյ մէջ ան
ընդհատ աւանդութիւն է . ժամանակներ
անցնելէն ետքը հնարված՝ և ասկէց ետքը
բրիստոնեայք ասանկ թող հաւատան ըսե
լով վճռված բան չէ :

Այս խոստմունքնիս կատարելը մեզի
անով ալ աւելի պարտականութիւն մը
եղած էր որ՝ ասիկայ իմ ստորագրու
թեամբս ձեզի խոստացեր էի , և հրա
մանքդ ալ կը պարտաւորիս քու արդար և
օրինաւոր խոստմունքդ՝ կատարել որ գը
րով և ստորագրութեամբ մեզի տրվիր ,
խոստանալով որ՝ թէ որ մենք մեր խոստ
մունքը հաստատելու ըլլայինք նէ՝ առա
ջին կարծիքդ մէկ դի պիտի ձգէիր , և այս

հաւատքս ընդունէիր : Ար յուսամ որ Հոգին սուրբ աստուած այն կարողութիւնը մեզի կուտայ . գիտնալով թէ միտքս գայթակղելոց շինութենէն և քրիստոսական սուրբ հաւատքին հաստատութենէն զատ բան չէ : Այլ կաղաչեմ նոյն սուրբ Հոգին՝ որ գայթակղեալ մտաց հաստատութի և լուսաւորութիւն տայ , որ իրենց բերած պատճառին տկարութիւնը՝ և եկեղեցւոյ ՚ի սկզբանէ հետէ մինչեւ ցայսօր հաւատքին անփոփոխելի շարունակութիւնը տեսնելով՝ առանց օրինաւոր պատճառի իրենց և մեր Սօրը սուրբ եկեղեցիին ծուռ նաշելնին և անկէց որոշվելնին անիրաւ ըլլալը իմանան , հետը հաշտըվին , նորէն գիրկը դառնան , և խիղճերնին հանդարտի :

Այլ հրամանոցմէդ ալ կը խնդրեմ որ՝ ամէն մարդկային հաւատք և նախապաշարումն և մարդկային ակնածութիւն մէկդի ձգելով՝ անաչառ հոգւով քննես ըսածներըս : Այս է այն առիթը՝ որ հարկ կը դնէ մարդու սուրբ գրոց խօսքը քննելու , և իրեն մըտքին դատմանը չի վստահանալու՝ երբ որ մտքին թելադրութիւնը Աստուծոյ յայտնի խօսքին դէմ կուգայ : Այլ որովհետեւ մէկ անգամ մը հաւատալը մէկ դի ձգողը և առաջկուց իրեն հաւատացածներուն քննութեան ելողը՝ Քրիստոսի խօսքին չի հաւատացող փարիսեցիներուն վիճակը կը մտնէ . ասանկները

Թող ներեն ինձի՝ որ Վրիստոսի փարիսե-
ցիներուն ըսած խօսքը ես ալ անոնց կըրկ-
նեմ. « Վննեցէք զգիրս . զի դուք համարիք
նոքօք ունիլ զկեանսն յաւիտենականս »
(Յով. Է. 39) : Այնպէս զրպարտիչները
կը կարծեն որ՝ եկեղեցին կը վախնայ սուրբ
գիրքը հաւատացելոյ ձեռքը տալէն . չըւ-
լայ որ աւանդու թեանց դէմ սուրբ գրոց
մէջ խօսք գտնեն , և եկեղեցիէն որոշ-
վին : Այնպէս ընաւ մէկ ժամանակ մը
սուրբ գիրքը կարդալը արգելած չէ . մա-
նաւանդ թէ հայրապետները յայանի խօս-
քով կը պատուիրեն ալ . և կը զարմանամ
որ՝ երբ եկեղեցին աշխարհականներուն աս-
տուածաշունչ կարդալ թող չի սար ըսող-
ները իրենք գիրք կը տպեն 1844ին , և կը
հաստատեն թէ՝ « Աստուածաշունչուն օգու-
մար պօրճ վէ Ալլախան իհասն օլպո-ղո-նա ա-
ղէղ ինսպլարփան վէ հայրապետիքէն շէհապէ-
լէր » կրնան գտնելիլ , ինչպէս չեն իմանար
որ աս հաստատուիր իրենց ըսածին հերքու-
մըն է : Այնպէս ինչ է . եթէ ոչ՝ հաւատա-
ցելոց միուիր , որոց ուսուցիչ կարգեալ են
ամէն ատեն հայրապետները : Այնպէս զու-
հաւատքը ինչ է . եթէ ոչ՝ Վրիստոսի և
աւաքելոց սորվեցուցած հաւատքը որ հայ-
րապետներուն քարոզութեան միջոցովը
մեզի հասած է : Ալ թէ որ ամէն քրիս-
տոնեայ ազգաց հայրապետները սուրբ գիր-
քը կարդալը հաւատացելոց պարտք կը սե-

պէն նէ՝ որ եկեղեցին է այն, որ իրեն ուսուցիչ եղաւ հայրապետներուն խօսքէն դուրս կ'ելլէ, և աստուածաշունչ գիրք կարդալը կ'արգիլէ:

Բայց կարգացածէն պտուղ քաղելու համար հաւատք պէտք է. հաւատք ըսելը՝ եկեղեցւոյ հնազանդութի ըսել է. քանզի մէկ մարդ մը որ հաւատքով եկեղեցւոյ անդամ պիտի ըլլայ նէ՝ անկէց պիտի չի զատի. և չի զատիլը մէկ խօսք ունենալով և մէկ հաւատքի վրայ երթալով կ'ըլլայ: Այլեղեցւոյ սորվեցուցածը ձրգող մարդիկ սուրբ գրոց մէջ միակերպ հաւատք չեն կրնար գրանել. սուրբ գրոց խօսքերուն գաղտնի և խրթին միտքերը հասկըցընող ասրահով առաջնորդ մը չեն կրնար ունենալ. հարկ կ'ըլլայ իրենց առաջնորդ բռնել, և սուրբ գրքին խօսքէն աւելի աւնոր խօսքին հաւատալ՝ որուն համար չեմք կրնար նոյն հաւատարմութիւնը ունենալ՝ որ ունիմք եկեղեցւոյ ուսմանը համար. որ Քրիստոսի տեառն մերոյ խոստմունքը իրեն երաշխաւոր ունի, դժոխքի դրոնելուն պիտի չի յաղթըվի (Մատթ. ԺԳ. 18). մինչեւ աշխարհքիս վերջը Քրիստոս անոր հետ պիտի մնայ (Մատթ. իբ. 20). որ իրեն դիմացը փառաւորապէս կայնեցընէ անիկայ սուրբ և անարատ. որ բնաւ մէկ աղտեղութիւն մը չունենայ (Մատթ. Է. 27), որուն Հոգին սուրբ պիտի առաջնորդ

դէ ամենայն ճշմարտութիւն (Յովն . ԺԳ . 13) .
 և ասով պիտի ըլլայ նոյն եկեղեցին՝ սիւն
 և հաստատութիւն ճշմարտութեան (Ա .
 ՏԻՏ . Դ . 15) . անանկ որ՝ ասկէց զաստուծոյ
 ներուէն ձեռքինը ճշմարտութիւն ըլլայ ալ
 նէ՝ հաստատութիւն չունենար . և ասի-
 կայ ամէն մարդ կրնայ բիչ մը դիտելով իւ-
 մանալ . քանզի նախնեաց աւանդութիւ-
 նը հերքելէն ետքը իրենց ըսածներնուն
 կնիքը՝ վախն ՚ի վախը կարելի է կամ կարծիճ
 ըսելն է . ուր Քրիստոսի եկեղեցին նման
 Քրիստոսի իր վարդապետելոյն եղանակին
 իշխանութեամբ կ'ուսուցանէ . ինչպէս որ
 աւետարանը Քրիստոսի համար կը պատմէ .
 «Օջարմանային Ժողովուրդքն ընդ վարդա-
 պետութիւնն նորա . զի իբրեւ իշխանութիւն
 ուսուցանէր՝ և ոչ որպէս դպիրքն նոցա »
 (Մատթ . է 28 . 29) : Այս բանիս համար հարկ
 է սբ Յովհաննու առաքելոյն խօսքը ճշ-
 դիւ մտիկ ընել , որ կ'ըսէ . « Սիրելիք , մի
 ամ հոգւոյ հաւատայք , այլ ընտրեցէք ըզ
 հոգիսն եթէ Աստուծոյ իցեն . զի բա-
 զում սուտ մարգարէք ելեալ են յաշխարհ »
 (Ա . Յովն . Դ . 1) : Աստուած իւր Հոգին
 ուր խրկեց նէ հոն է և հոն պիտի մնայ
 յաւիտեան . և թէ որ Քրիստոս իր խոստ-
 մունքին վրայ կեցաւ նէ՝ Հոգին սբ հա-
 վատացելոց միութեանը խորհրդոված պիտի
 ըլլայ . խորհրդոված ատենէն մինչեւ աշխարհ-
 քիս վերջը հոն կեցած պիտի ըլլայ . և հի

մա՛ որ խրրկրկած ասենը անցած է , և աշխարհքիս վերջը տակաւին հասած չէ . թէ որ եկեղեցիէն դուրս Հոգի փրնարուեմք նէ՛ աշխատու թինիս սարասպ է . թէ որ Հոգին եկեղեցւոյ մէջ է ըսելէն ետքը՝ եկեղեցին սխալած տեղեր ունի ըսեմք նէ՛ Հոգին սուրբ ամենայն ճշմարտութք հաւատացելոց առաջնորդելու կամ կամք չունեցաւ՝ կամ կարողութիւն չունեցաւ ըսել կ'ըլլայ . որով կամ կամաւ կամ տկարութեամբ եկեղեցւոյ առաջնորդելէն ետ կեցաւ և իրեն առաքմանը պաշտօնը ինքը սարասպ հանեց ըսել կ'ելլէ . և այս չէ մի Հոգւոյն սրբոյ դէմ հայհոյութիւնը՝ որուն համար ինքն Քստէրն մեր ըսաւ թէ անբաւելի մեղք է (Մատթ. Ժբ. 32) :

Աւրեմն՝ ասանկ գայթակղեալները կ'աղաչեմ . աղէկ թող ընտրեն թէ Հոգին ո՞ւր է , և ես Հոգւով սրբով կը խօսիմ ըսողներուն որի՛ն հաւատարու է : Ախասպաշարումը մէկ դի ձգեն . աղէկ թող քննեն հասկընան թէ ո՞ր զրուցվածքը սուրբ գրոց հակառակ է՝ և ո՞րը համեմատ է . ո՞ր վարդապետութեան հետեւիլը ապահով է . առաքեալներուն օրէն մինչեւ հիմա անընդհատ շարունակութեամբ եկածին , եթէ Հոգւոյն սրբոյ գալէն հազար չորս հարիւր այսքան տարի ետքը հնարվածին մի , որուն հետեւողները իրենց վարդապետութիւնը եկեղեցւոյ համաձայնութեամբ հաստա-

տելէն յուսահատելով Տէնք սորբ Գիր-
էն զաք Բան լէմք ճանչնար ըսելը իրենց
 զէնք ըրին . և ըսել ուղեցին որ՝ հազար
 այսքան տարի սուրբ գիրքը հաւատացելոց
 ձեռքն իքէն մարդ չէր հասկընար . և այն
 բանն որ Մտուծոյ մէկ գերագոյն պարգևն
 էր՝ մարդկային ազգին անօգուտ բան մըն
 էր . մենք հիմա հասկընալ և հասկըցընել
 սկսանք . և Քրիստոսի եկեղեցին Քրիստոսի
 համբառնալէն այսքան տարի ետքը սկսաւ
 աշխարհքիս վրայ . և Հոգին սուրբ եկե-
 ղեցին կառավարելու առաքեալներուն օ-
 րէն չըսկաւ , բրօթէսթանութէ նախա-
 ծնողներուն օրէն սկսաւ : Մհա՛ ասոնց բե-
 րանը՝ սովորական եղած սախօսքին որ կը-
 սեն , սորբ Գիրէն որիչ Բան լէմք ճանչնար՝ հե-
 տեւութիւնները ասոնք են . որ կաղաչեմ
 ձեզի , աղէկ և անաչառութեամբ քննէք :

Կանք հիմա մեր բուն նպատակին , որ
 աս տպագրութեւ պատճառաւը նամակի ոճէ
 հանելով՝ և գլուխ և յօդուած բաժնելով՝
 շարունակ կը խօսիմք : Ալ որովհետեւ մեր
 խոստմանը նիւթը յայտնապէս երկու մա-
 սրն բաժնըված է , ուստի առաջին մասին
 մէջ կը հաստատեմք՝ թէ հաղորդութեան
 խորհուրդին վրայ եկեղեցւոյ ունեցած հա-
 ւատքը՝ աստուածաշունչ սուրբ գրոց սոր-
 վեցուցածին հակառակ չէ , այլ մանաւանդ
 համաձայն է , և հիմը սուրբ գիրքէն է ,
 և չի հաւատացողներուն պատճառները

Արդ գաղափարն տարածութե՛զ զոր ունիմք ,
 փակէ զգաղափարն մասանց՝ երկայնութեան ,
 լայնութեան և խորութեան , բայց արտաքսէ
 զգաղափարն մտածութեան և զգացման . ապա
 Տարածութի՛ն զանազանի՛ ՚ի Ստածմանէ . զինոյն
 իսկ գաղափարն զոր ունիմք զմտածմանէ , ոչ փա-
 կէ զգաղափարն տարածման , մանաւանդ թէ
 արտաքսէ . ապա վասն զի հոգին է ՚ի մեզ է-
 ակ իմն մտածող , ոչ է էակ տարածեալ . և մար-
 մինն զի է ՚ի մեզ էակ իմն տարածեալ , ոչ է
 էակ մտածող . որովհետեւ գաղափար միոյն ոչ
 է գաղափար միւսոյն :

ՅՕԴՈՒՄԾ՝ Գ .

Միաւորութիւն հոգւոյ և մարմնոյ :

Ա՛յ՛ ՄԱՐԹԻ էր ըմբռնել , թէ զի՛արդ էակն սոսկ
 հոգւոր՝ այսինքն է մտածող՝ որ չիցէ էակ տա-
 րածեալ , կարասցէ միաւորիլ ընդ տարածեալ
 մարմնոյ իմիք , որ չիցէ երբէք մտածող . սակայն
 ոչ կարեմք յերկբայս լինել զայսր միաւորութե-
 նէ , որովհետեւ խորհիմք և ունիմք մարմին . այս
 միաւորութիւն է գաղտնիք արարչին : Այլ զոր
 միանգամ գիտեմք զմիաւորութենէ՛ այն ինքն է ,
 զի ՚ի մտածե՛լն ինչ և ՚ի կամե՛լ հոգւոյ , մարմին
 մեր ներգործէ զանազան շարժմունս . և փոխա-
 դարձաբար ՚ի շարժման մարմնոյ մերոյ ունի

Հողի մեր խորհուրդս ինչ և զգացմունս . և ամենայնն համաձայն օրինաց , որք եղեալ են յարարէն բնութեան . և օրէնքս այս կոչին օրէնք միաւորութեան հողւոյ և մարմնոյ :

ՅՕԴՈՒՄՆԻ Գ .

Յասկութիւնք հողւոյն :

Որ ճանաչեմք զհողին և ոչ զյատկութիւնս նորա , բայց եթէ ՚ի ձեռն ներքին զգացման զոր ունիմք զնմանէ , Օգամք և ունիմք ևս անդրադարձ զգացումն մերոց զգացմանց թէ մեր գգամք . այս ներքին զգացումն է առաւել տարածագոյն և հանրական յատկութիւն հողւոյն . մարմինն անընդունակ է զգալոյ , հողին միայն է որ զգայ : Յայսմանէ յառաջ եկն կարծիքն Արդեսեանց , որք համարէին թէ անբան կենդանիք են սոսկ ինքնաշարժ մեքենայք , որպէս արհեստակերտ սրնգահարն և բազն , զորս ճարտարեաց Աբանսան :

Քանզի ասէին , եթէ անբան կենդանիք զգան , ապա ունին զհողի . և եթէ ունին զհողի , ապա են ընդունակ բարւոյ և չարի , ապա ևս և վարձուց և պատժոց . և յայսմանէ հետեւի ասէին էթ հողին անբանից իցէ անմահ :

Արդ մինչ խօսիմք զյատկութեանց հողւոյն խօսիմք միայն զմարդկային հողւոյ . զի յատկու-

Թիւնք հողւոց անբան կենդանեաց Վճ է գիտե-
լի , որոյ անսահման կարողութիւնն կարէ արար-
չադործել հողիս ըստ զանազան կարգի . յորոց
ոմանք իցեն անմահ , և ոմանք եղծական , ոմանք
իցեն ճանաչող բարւոյ և չարի , և այլք ոչինչ
ճանաչումն բարւոյ և չարի ունիցին :

Վտանին այլևայլ կարգք 'ի հրեշտակս . են
և այլևայլ աստիճանք ճանաչման 'ի մարդկային
հողիս . ոչ է նոյն ճանաչումն Թանճրամտին և
անդգայացելոցն , և մանկան՝ որ չև ևս է ընդու-
նակ բարւոյ և չարի մինչև ցորոշեալ ինչ հա-
տակ : Յառաջ քան զՎարդեսեանս քաջ ծանեան
նախնիք և արդիք ևս , Թէ կենդանիք ունին
զգացումն տեսանելոյ և լսելոյ , և այլն . և Թէ
են զգացողք հեշտութեան և ցաւոց :

Չգիտեմ Թէ դու տեսանիցես զիս , եթէ ոչ
այնու՝ զի տեսանեմ Թէ և դու ունիս զաչս որ-
պէս զիս . ուստի և այնչափ տպաւորութիւնս 'ի
դործ գնես , որպէս աչք քո ընդունին . նշմա-
րեմ և 'ի կենդանիս զնոյն դործարանս , և զնոյն
կարգ գործողութեանց :

Արիու են տեսակք զգացման , առաջինն կոչի
Մամիջական զգացումն , և երկրորդն Միջական
զգացումն : Մամիջական զգացումն է այն՝ զոր
ընդունիմք անմիջապէս յարտաքին տպաւոր-
մանց առարկայից 'ի գործարանս զգայարանաց
մերոց : Միջական զգացումն է ներքին անդրա-
դարձութիւն զոր առնեմք 'ի վր տպաւորմանց ըն-

դունելոց յանմիջական զգացմանէ . և այս է զգացումն զգացման : Առջի զգացումն Անմիջական . վասն զի ենթադրէ զմիջնորդ իմն , և այս միջնորդ է զգացումն Անմիջական :

Յորժամ տեսանեմ զարեգակն , զգացումն այն զոր արեգակն ներգործէ յիս , կոչի զգացումն Անմիջական . վասն զի զգացումնս այս ենթադրէ միայն զառարկայն և զգործարանն : Օգացումն զոր ընդունիմ յերաժշտական գործեաց է զգացումն անմիջական . վասն զի ենթադրէ միայն զգործիսն և զունկն :

Բայց ներքին անդրադարձմունք զոր յետ այնորիկ առնեմք ՚ի սլատաճառս այսոցիկ առաջին զգացման , ներգործին միջական զգացմամբ . այսինքն ՚ի ձեռն զգացման որ ենթադրէ զնախընթաց զգացումն ինչ :

Հոգին ոչ ունի զկարողութիւն զգացման թէ անմիջապէս և թէ միջնորդաւ , բայց եթէ ՚ի ձեռն այլևայլ գործարանաց մարմնոյ , ըստ օրինաց միաւորութեան հաստատելոյ յարարէն :

Հոգին զգայ անմիջապէս ՚ի ձեռն արտաքին զգայարանաց . հոգին զգայ միջապէս ՚ի ձեռն գործարանաց ներքին զգայարանաց ուղղոյն :

Օգայարանքն արտաքին են արտաքին մասունք ինչ մարմնոյ մերոյ , որովք զգածիմք այնպէս . որպէս ոչ կարեն զգածել զմեզ այլ ամենայն մասունք մարմնոյ մերոյ . ուստի ոչ տեսանեմք եթէ ոչ աչօք մերովք , և ոչ լսեմք , եթէ ոչ ականջօք մերովք :

մարդոցս գաղափարին մէջը չի կայ, անիկայ երեւակայութեան իշխանութենէ դուրս կ'ըլլայ. որով ասանկ բաներ թէ որ կը գըլտնըվին նէ՛ սուտ ըլլալնին քիչ մը դժուար հաւտացվելու բան կ'ըլլայ: Այլ ասանկ են քրիստոնէական հաւատոյ ճշմարտութիւնները, որ մարդկային մըտքէ դուրս բաներ են. երեւակայութիւնը չի կրնար հընարել, ուրիշի չի կրնար հաւտացընել. քանզի խելք ալ չի հասնիր. ասանկ բան մը հատարակօրէն քրիստոնէից մէջ հաւտացված գըլտնեմք նէ՛ անոր այնքան հաւատալի ըլլալուն գերբնական սրտաճառ մը կը փընտռեմք. և իրաւունք կ'ունենամք ըսելու՝ որ աստուածային ճշմարտութիւն է խելքէ մըտքէ վեր:

Այս ըսածըս աղէկ մը հասկընալու համար մտածէ՛ թէ սուրբ Արքորդութեան վրայ ուղղափառաց հաւատքը ինչ է: Աստուածային էութիւնը մէկ. և սարգ մէկ. սակայն երեք անձն կը սարունակէ իր մէջը այս սարգ էութիւնը: Անձինքը երեք ըլլալով երեք անձ չըլլար. մէկ Աճ է. բայց Աստուած մէկ ըլլալով Հայր և Արդի և Հոգի սուրբ մէկ անձն են չըսվիր. մի և նոյն Աստուած՝ երբեմն Հայր և երբեմն Արդի կամ սուրբ Հոգի չըսվիր. Հայր զատ անձըն է. Արդի զատ, և Հոգի զատ. միութիւն ունին՝ անչփոթ. անանկ անչփոթ՝ որ էութե սարգ ըլլալն ալ չի փոխեր: Արքոր-

դու թիւն է անբաժանելի, որ էութիւնը
 և անձութիւնը ասով շիշատնար: Մի կրրնայ
 այսքան ըսելէն ետքն ալ ասոր խելք հաս-
 ցընել թէ այս ի՛նչպէս բան է: Այս առա-
 ւել՝ ո՞վ կրնայ ասանկ գաղափար մը իրեն
 մըտքին մէջ ստեղծել և ուրիշներուն քա-
 ղողել:

Ասոր պէս մտածէ մարդեղութե՛ն խոր-
 հրրդոյն վրայ: Ա՛ճ մարդ եղաւ, բայց մարդ
 եղողը Հայր չէ՛. Հոգին սբ ալ չէ՛. Արդի է:
 Մարդ ըլլալովը Արդին անձային էութե՛ն չի
 զատիլեցաւ. նոյն մի էութեանը և գոյու-
 թեանը համագոյակից է. բայց այս էութե՛ն և
 գոյութե՛ր մէկ ըլլալուն նայելով՝ Հայր և Հո-
 գին սուրբ ալ Արդւոյ հետ մարդ եղան և
 չարչարեցան չըսվիր. Ա՛ճ չարչարեցաւ կ'ըս-
 վի՛ Արդւոյ անձութիւնը խոստովանելով,
 անձային էութիւնը չարչարեցաւ չեմք կրը-
 նա՞ր ըսել: Այս ըսածներըս ո՞վ կրրնայ հաս-
 կընալ և խելք հասցընել: Նաև ասանկ բան
 մը ըսող չեղած իբէն ո՞վ կրրնայ ինք իր գրե-
 խէն ասանկ բան մը մըտմըտալ, շինել, և
 հասարակութե՛ն քարողել, և ի՛նչ ճամբայ
 կայ ասանկ խօսք մը հաւտացընելու:

Հաղորդութեան խորհրդոյն վրայ ալ
 ասիկայ մտածէ: Այրբ որ քահանայն Քրիս-
 տոսէ առած իշխանութիւնովը հացին և
 գինիին վրայ սրբացուցիչ աստուածային
 բանը խօսելով սուրբ Հոգին կը կոչէ նէ՛-
 նոյնհետոյն կ'ըլլայ Քրիստոսի մարմին և

արիւն . բայց տեսնես նէ հաց է . հոտիւ
տաս՝ հաց է . համը նայիս՝ հաց է . շօշա-
փես՝ հաց է . ասոր պէս ալ գինին : Ալ թէ
պէտ զգայարանքները այս նիւթս իբրեւ
հաց կ'իմացընեն մեզի , բայց գոյութիւնը
հաց չէ , Քրիստոսի մարմին է . և մարմին
ըլլալով ալ՝ անանկ յատկութիւններ ու-
նի որ մարմիններուն մէջ ասանկ յատկու-
թիւն ունեցող ամենեւին տեսնուած չէ .
որ տեղ և որ ժամանակ քահանայն այն հա-
ցըն ու գինին Քրիստոսի մարմին և արիւն
սրբազործէ նէ , նոյնհետայն՝ առանց ժա-
մանակ անցնելու՝ այն նիւթերը կ'ըլլան
Քրիստոսի մարմին և արիւն : Ալ ասով
Քրիստոսի մարմինը և արիւնը չի շատնար .
մէկը երկուք չըլլար՝ թէ և բիւրաւոր տեղ
պատարագի . և սրբազործեալ մարմնոյն
մէկ ամենամանր մասը անդամ՝ ամբողջ
Քրիստոս կը պարունակէ . ինչպէս որ ամ-
բողջ մարմինն ալ նոյն մի Քրիստոսն է . ի-
րարմէ հեռու երկիրներ պատարագվածնե-
րըն ալ մի և նոյն Քրիստոս են . և մէկ տեղ
մը հացն ու գինին Քսի մարմին և արիւն
ըլլալէն ետքը՝ ուրիշ տեղ մըն ալ սրբազոր-
ծեալ հացն ու գինին մարմին և արիւն փո-
խարկելու համար առաջինը մարմին և ա-
րիւն ըլլալէն չի դադրիր : Ասիկայ օվ կը
հասկընայ . որո՞ւ խելք կը հասնի . և որ
մարդ է այն՝ որ բնաւ ասանկ բան մը լըսած
չըլլալով այս գաղափարներս իրեն մրտրին

մէջը իրարու հետ բաղադրէ . մէկ դրու-
թիւն մը շինէ . և ելլէ ուրիշներուն քարու-
ղէ . անոնք ալ թէպէտ ամենեւին խելք
հասնելու բան չէ, հաւատան . և գոնէ
հրեայներուն ըսածն ալ չըսեն այն մար-
դուն . թէ « Օ, քինչ նշան առնիցես , զի
տեսցուք և հաւատասցուք . զքինչ գործի-
ցես » (Յովն . դ . 30) : Ասիկայ ոչ Մննով-
կենտիոս փափր , որուն համար այս վար-
դապետութիւնը հնարեց և քարողեց կ'ը-
սեն , ոչ Աղէքսանդր մակեդոնացին , ոչ
Ղինկիզ խան , ոչ Թէմուրլէնկ , և ոչ որ և
իցէ զօրաւոր մարդ՝ կրնար խելք ընել , և
ոչ մարդու կրրնար կրլեցընել , թէ և ամէն
չի հաւատացողները թուրէ անցըներ : Ի-
րեն կենդանութեանը ատենը կարելի էր
որ ոմանք հաւատային . բայց իրմէ ետքը
հաւատացող բնաւ չէր ըլլար անոր քարու-
ղած ինքնաստեղծ հաւատքին , որ ոչ անա-
յին հեղինակութեամբ և ոչ մարդուս մըտ-
քին դատմամբը հաստատութիւն չունէր :
Ի սկզբանէ աշխարհի մինչեւ հիմա՝ մարդ-
կային ազգի պատմութեանց մէջ ամենե-
ւին օրինակ մը չէ տեսնուլած՝ որ մէկ մարդ
մը անհաւատալի և մարդու խելքի հասա-
ծին դէմ բան մը քարողէ՝ և ամէնն ալ
միայն քարողողէն վախնալով հաւատան .
և նոյն քարողած հաւատքը՝ մարդոյն մեռ-
նելէն հարիւրաւոր տարի ետքը մնայ . և
այսբան ալ խելացի և ազատ մարդիկ աղէկ

քննելէն ետքը ասոր հաւատան . ինչպէս
 են այս վարդապետութիւնըս ընդունող
 բրօթէսթանները , որ չի հաւատան նէ՛ ոչ
 փափէն , ոչ թագաւորէ՛ և ոչ ուրիշ տեղաց
 մը վախնալիք ունին : Թէ՛ քրիստոնէութե՛
 հաւատալիքներուն վրայօք , և թէ՛ փիլի-
 սոփայական դրութիւններուն մէջ՝ ասոր պէս
 և այս սրարագայներովս հաւատացված և
 այսքան զօրացած բան մըն ալ կրննա՞ք մի
 գըտնել՝ որ սուտ և անհիմն և անհաստատ
 ըլլայ : Թէ՛ որ գըտնէք նէ՛ փիլիսոփայու-
 թեան և աստուածաբանութեան պատ-
 մութեան մէջ՝ նոր և մինչեւ հիմայ չի գիտ-
 ցրված մէկ բան մը գտած կ'ըլլաք : Այ-
 տսիկայ թէ՛ որ փընտրուելու ըլլաք նէ՛ նա-
 յեցէք որ յիշեալ սրարագայները ամէնն ալ
 ամբողջ գտնելին այն բանին վրայ , և դիւ-
 րութեան համար այն սրարագայները այս
 տեղըս թուով համառօտեմ : 1 . Անանկ
 բան մը ըլլայ որ մարդու խելք չի հասնի :
 2 . Քարոզողէն առաջ անանկ բան ըսող
 չըլլայ : 3 . Քարոզողը ըսածը հաստատելու
 համար հրաշք մը չընէ : 4 . Արտողները ա-
 ռանց գէմ գնելու հաւատան : 5 . Քարո-
 ղողը մեռնելէն ետքն ալ այն հաւատքը մը-
 նայ : 6 . Չհաւատալէն ամենեւին մէկ վը-
 նաս մը և նեղութիւն մը քաշելու վախ
 չունեցող մարդիկ ալ ասոր հաւատան :
 Այս սրարագայներէս թէ՛ որ մէկը սակաս
 ըլլայ նէ՛ բերելու օրինակին մէջէն նմա-

831

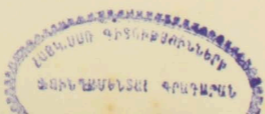
նուլթիւնը կը պահսէ , և կատարեալ օրի-
նակ եղած չըլլար :

Հիմայ մենք յաջորդ գլուխին մէջ տես-
նենք թէ հաղորդութեան խորհրդոյն մէջ
հացը Քրիստոսի մարմին՝ և գինին Քրիս-
տոսի արիւն կ'ըլլան ըսելը եկեղեցին որ-
կէց սորված է :

Գ Լ ՈՒ Խ Ը .

Հաղորդութեան խորհրդոյն կլեայ Եկեղեցւոյ հաւատքը՝
սուրբ գիրքէն առնելով :

ԲՄԱԸԺ խօսքերէն կ'իմացվի՝ որ մար-
դու հնարք չի կրնար ըլլալ եկեղեցւոյն այն
հաւատքը որով քրիստոնեայք կը հաւատան
թէ հացը և գինին՝ որ Քրիստոս վերնա-
տունը « Լ յս է մարմին իմ » և « Լ յս է ա-
րիւն իմ » ըսելով առաքեալներուն տուաւ ,
Քրիստոսի իրեն մարմինը և արիւնն էր .
և մինչեւ հիմա և մինչեւ աշխարհքիս
ետքը քահանայներուն սրբագործածը՝ Քր-
իստոսի տեառն մերոյ « Օ այս արասջիք »
ըսելուն ուժովը նոյն Քրիստոսի իրեն ճըշ-
մարիտ մարմին և արիւնը կ'ըլլան , այս հա-
ւատքըս միայն նոյն իսկ Քրիստոսի անձա-
յին վարդապետութի սորվեցուցած հա-
ւատքն է : Լ սիկայ ապացուցանելոյ համար
մէկ մը աչքէ անցընեմք և մտադրութի

կարգամբ սուրբ դրոց մէջ այս խորհրդոյս
վրայ եղած վարդապետութիւնները . և տես-
նենք թէ ի՞նչ մտքի կը հասկըցուին :

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

Յովհաննու Աւետարանին վեցերորդ գլուխը :

Քրիստոս տէրն մեր՝ այս կենարար խոր-
հուրդը աւանդելէն խեղ մը ատեն առաջ՝
նախապատրաստութեւ համար նոյն խոր-
հուրդը տալ խոստացաւ , և ի՞նչ ըլլալը
ձառեց . և որովհետեւ ըսած խօսքերը խել-
քէ մտքէ վեր խօսքեր էին , այն ատենը
մըտիկ ընողներուն մէջ վէճ ալ եղաւ , ա-
ռարկութիւններ ալ ըրին . Քրիստոս ալ
անոնց պատասխանները տուաւ . և խոր-
հրդոյս ինչ ըլլալը անանկ հաստատեց՝ որ
անկէց աւելի հաստատութիւն չի կրնար
ըլլալ . ուստի այս վարդապետութիւնս իւ-
ակատար սորվելը Յովհաննու Աւետարա-
նին վեցերորդ գլուխէն կ'ըլլայ . և մենք
նախ և յառաջ այս գլուխիս խօսքերը բա-
ցատրելով առաջ երթամք :

Քրիստոս հինգ հացով և երկու ձու-
կով հինգ հազարի չափ մարդ կըշտացուց .
և հրեայները ասիկայ տեսան նէ՝ Քրիստոս
րիենց թագաւոր ըլլալու արժանի սեպե-
լին . բայց Քրիստոս՝ որուն թագաւորու-
թիւնը այս աշխարհքէս չէր (Յ՞՛՛ . Ժը .

36), լեռը գնաց, և ետքը ծովը անցաւ
 Կափառնաում գնաց: Ետզովուրդը Քրիս-
 տոս Տիբերիայի կողմը չի գտնալով Կա-
 փառնաում անցան. հոն գտան անիկայ,
 և սիրով մը փարելով՝ «Ռաբբի երբ եկիր
 այսր» կը հարցունէին: Այս հարցմանս
 պատասխան տուած խօսքին կարգին՝ տէրն
 մեր այս կենարար խորհուրդը բացատրեց,
 և մեր մեկնելէքը այս խօսքերն են. Յով-
 հաննու աւետարանին վեցերորդ գլու-
 խին 26 համարէն մինչեւ 66 համարը: Այլ
 մեկնել որ կ'ըսեմ նէ՝ միայն զբացվածքին
 միտքը՝ և խօսքերուն իրարու հետ կա-
 պակցութիւնը, և հարցմունքներուն և
 պատասխաններուն իրարու յարմարութիւ-
 րեւան հանելը կը հասկընամ. խորհր-
 դական կամ այլաբանական մեկնութի տալ
 չեմ հասկընար: Քանզի սուրբ գրոց խօս-
 քերուն մէջ այլաբանութիւն գլտնելի ալ
 նէ՝ այլաբանութեան նշաններ կ'ունենայ
 հետը. մէկ առակի մը կամ օրինակի մը
 պիտի յարմարի. հոս անանկ բան չկայ:
 Այլ Քրիստոս երբ որ խօսեցաւ նէ՝ մտիկ
 ընողները հասկըցան որ առակ մը և այլա-
 բանութիւն մը չկար խօսքին մէջ. ինչպէս
 որ երկրորդ գլխոյն մէջ պիտի խօսիմք:

Քրիստոս իրեն հոս երբ եկար հարցը-
 նողներուն զինքը փրնտըռելուն պատճա-
 րը գուշակել ու երեսնին տալէն ետքը՝ որ
 միայն փորերնին կշտանալուն կը նայէին,

շատ զարմանալի մէկ խօսք մը խօսեցաւ .
 « Արթայք ըսաւ , գործեցէք մի զկորու-
 տական կերակուրն , այլ զկերակուրն որ
 մնայ ՚ի կեանսն յաւիտենականս » : Աորըս-
 տական կերակուրին տեղը յաւիտենական
 կենացը մնալու կերակուր պատրաստել
 կ'ապսպրրէ : Այլ ինչ կերակուր կրնայ ըլ-
 լալ ասիկայ , անանկ կերակուր մը որ ինքը
 պիտի տայ . և ինքն ալ Ա՛ճ ըլլալուն համար
 պիտի տայ , անանկ որ՝ այս կերակուրը տա-
 լու կարող ըլլալը՝ իրեն անութէր ապա-
 ցոյց մը եղած պիտի ըլլայ . « Օ՛ր որդին
 մարդոյ տացէ ձեզ , քանզի զնա Հայր կրն-
 քեաց ան » : Ասիկայ անանկ կերակուր
 մըն է՝ որ մարդս պիտի չինէ , « Արթայք
 գործեցէք » , բայց Ա՛ճ պիտի տայ . « Օ՛ր
 որդին մարդոյ տացէ ձեզ » , և Աստուծոյ
 տուած ըլլալովը յաւիտենական կենաց մնա-
 լու կերակուր պիտի ըլլայ , մարդոյ շինած
 կերակուրը յաւիտենական կենաց պատճառ
 պիտի չի կրնայ ըլլալ՝ թէ որ նոյնը Արդին
 մարդոյ իրեն անուային զօրուքը չի տայ նէ :
 Միտք առնել պէտք է որ՝ քիչ մը առաջ
 Քրիստոս ըսեր էր անոնց . « Խնդրէք զիս ,
 իբրև ո՛չ եթէ զի նշանս ինչ տեսէք » : Ա՛վ
 կրնայ ըսել որ հինգ հացով և երկու ձու-
 կով հինգ հազար հոգի կշտացրնելը ամե-
 նամեծ նշան մը չէր , քանզի փնտրուողնե-
 րը այն հրաշքը տեսնելնուն համար ըսկը-
 սան Քրիստոս փրնորուել , ըսել է որ՝ յի

րաւի նշան տեսան , և այն նշանը տեսնել
 նուն համար փրկորուելու ելան : Քայց
 այս նշանը զանոնք հաւատքի չի բերաւ մի
 այն փորերնին կշտացուց . որով անձային կա
 րողութեան գործը անոնց առաջը յարգը
 կորսընցուց . թէ որ Քրիստոս այն բազ
 մութիւնը կըշտացընելու համար առա
 քեալները խրրկեր՝ քաղաքներէն գեղերէն
 հաց բերել տար և անոնց կերցընէր նէ՛
 նոյնը պիտի ազդէր անոնց սիրտը . այն ա
 տենն ալ զինքը թագաւոր ընելու համար
 պիտի փնտրուէին : Այս հիմակվան ըսած
 հացը՝ հարկաւորապէս հաւատալու կա
 րօտ էր որ յաւիտենական կենաց հաց ըլ
 լայ . և ինչ բան՝ որ յաւիտենականութե
 կարգին օգուտ կ'ընէ , չընդունողներուն
 վնաս կ'ընէ : Քրիստոսի տուած պարգեւը
 կամ կերակուրը առնողը թէ որ ինչ ըլլա
 լը գիտնալով և հաւատալով ընդունի նէ՛
 անոր յաւիտենական կեանք է . թէ որ չի
 հաւատալով ընդունի կամ բոլորովին մեր
 ժէ և չընդունի նէ՛ յաւիտենական մահ է .
 կերակուրը միշտ նոյն է , թէ՛ հաւատայ՝ թէ
 չի հաւատայ . բայց յաւիտենական կենաց
 մնալու համար հաւատալ պէտք է : Հըր
 եայները գիտէին որ յաւիտենական կենաց
 կերակուրը միայն Աստուծոյ գործը կրնայ
 ըլլալ . բայց որովհետեւ գործելը իրենց
 ապրապրեց՝ տարակոյս մը հանեցին . ի՞նչ
 ընեմք ըսին որ Աստուծոյ ընելու բանը

մենք ընելու կարող ըլլամք : « Օ, ի՛նչ առնիցեմք զի զգործսն անց գործեսցուք » : Աստուծոյ ընելու գործ՝ միշտ յաւիտենական կենաց հազորդ ըլլալը պիտի հասկընամք . որ մարդս ինքնին յիրաւի այս բանիս տկար է . ուստի Քրիստոս առաջարկեց անոնց՝ որ իրեն հաւատան , այսինքն՝ իր ըսած և ըսելու խօսքերուն . « Այս է գործըն Աստուծոյ , զի հաւատասցիք յայն զոր առաքեացն նա » : Արովհետեւ ինքը ՚ի Հօրէ ան կնքեալ ըլլալով՝ այն կերակուրը ինքը պիտի տար , և այն կերակուրով յաւիտենական կեանք ըստանալու համար՝ իր խօսքին հաւատալ հարկ է : Աւստի 27 համարն ու 29 համարը իրարու հետ կապակցութի ունին , և իրարու կրցովելով կատարեալ միտք մը կուտան այսպէս . Աստուծոյ գործը այն է որ՝ Ա՛ճ ո՛վ որ խըրկեց նէ՛ գուք անոր հաւատաք որ յաւիտենական կենաց կերակուրը այն պիտի տայ ձեզի . որովհետեւ Հայր անիկայ ան կընքեց : Հրէից հարցմանը տուած պատասխանովը՝ հարցումէն առաջ եղած խօսքին հաւատարմ հարկաւորութիւր և օգուտը կը հասկըցընէ . որով չի հաւատացողին ալ մնասը կ'իմացվի . անանկ որ՝ տալու կերակուրը միշտ նոյնը մնալով՝ հաւատացողին միայն յաւիտենական կեանք կը բերէ ¹ :

¹ Այս խօսքիս կրկնութիւնը հարկաւոր է . յոյս որ անանկ հասկըցվի՝ որ հայն ու գինին Քրիստոսի մար

Հրեայները խմացան որ յաւիտենական կենաց ժառանգ ըլլալու համար՝ Քրիստոսի ըսածին հաւատալ պէտք է . բայց մինչեւ հիմա ըսածներէն հասկըցան որ խելքէ դուրս բան մը կայ հաւատալու : Այս բանս անանկ դժուարահաւատալի բան մը երեւցաւ իրենց՝ որ յատուկ ասոր հաւատալու համար հրաշք ուղեցին : «Օ, ի՛նչ նշան առնիցես զի տեսցուք և հաւատացուք » : Ասոնց շատր իրեն աշակերտներն էին (անդ , 61 . 67) . ըսել է որ՝ իրեն հաւատացեր էին . ըսել է որ՝ հրաշքներ ալ տեսեր էին . ուստի թէ որ Քրիստոսի ըսածը ընդհանրապէս և անորոշ կերպով հաւատալու միայ հասկընային նէ՛ ինչպէս որ նորադանդները հասկընալ կ'ուզեն , ի՛նչ նշան կ'ընես որ տեսնենք ու հաւատամք ըսելու իրաւունք չէին ունենար : Այլ թէ և աշակերտները չըլլային ալ նէ՛ հացին հրաշքը տեսնելնին տակաւին նոր էր . և անկէց առաջ տեսածնուն և լսածնուն հետ մէկ տեղ բաւական էր որ Քրիստոսի հաւատան : Չենք կրրնար ըսել՝ որ այս մար-

մին և արիւն ըլլալը հաւատացողին համար մարմին և արիւն է . չի հաւատացողին համար հաց և գինի է . ինչպէս որ նորադանդութիւնը հնարված առջի տարիները ասանկ ըտոյներ ալ եղան : Եկեղեցին կը հաւատայ և կը սորվեցընէ որ՝ թէ՛ հաւատացողին և թէ՛ չի հաւատացողին միայէս մարմին և արիւն Քրիստոսի է . բայց հաւատացողին յաւիտենական կեանք է , չի հաւատացողին յաւիտենական մահ է :

դիկս՝ որ հացին հրաշքին վրան յատկապէս Քրիստոս փրնտըռելով Ապիստոնա ում գացին, «Վ՛արդապէտ՝ կամիմք նշան ինչ տեսանել ՚ի քէն» ըսողներէն էին (Մատթ. Ժք. 38) : Ուրեմն՝ իրենց խելքը չի հասած մէկ մասնաւոր բանի մը հաւատալու համար յատուկ նշան կ'ուզէին . որպէս թէ մինչեւ այն ատենը տեսած հրաշքնին՝ այս ըսածին զիրենք հաւտացընելու հերթք եղած չըլլար : Այլ ի՛նչ էր այս՝ ուրուն հաւատալը իրենց այսքան դժուար կուգար : Աերակուր մը շինել իրենց համար, որ յաւիտենական կենաց մնայ . կերակուր մը՝ որ շինողը իրենք բայց իրենց տուողը որդին մարդոյ . տալը՝ աստուածական զօրու թեամբ . և կերակուրին ներդործութիւնը անանկ ուժ մը՝ որ նմանը ամենեւին չէին լըսած կամ տեսած : Ուստի մանանայն ալ յիշեցուցին իրեն . «Ասենցնա . զինչ նշան առնիցես , զի տեսցուք և հաւատասցուք , զինչ գործիցես : Հարքն մեր կերան զմանանայն յանապատի անդ . որպէս և գրեալ է , հաց երկնից ետ նոցա ուտել» : Այս վկայութիւն բերելով՝ ՚ի հարկէ յաջորդ խօսքն ալ իմացունել կուզէին . որ է սաղմոսին այս խօսքը . «զհաց երկնից ետ նոցա . զհաց հրեշտակաց կերան մարդիկ» (Մատթ. հէ. 26) . որպէս թէ ըսել ուզելով . մի մեղադրեր որ ասոր հաւատալու համար առանձին հրաշք կու-

զեմք : Կեր նախնիքներուն ուտելու հա-
մար երկինքէն մանանայ ինչաւ . կերան .
բայց յաւիտենական կենաց խեր չըրաւ :
Այն որ երկինքէն ինչնալով՝ և մարդարեից
ըսածին պէս՝ հրեշտակաց հաց ըլլալով՝
որ անմահ են , տակաւին մարդոց անմա-
հու թիւն չի տուաւ նէ , Քրիստոսի տա-
լու կերակուրը՝ որ բունն ալ իրենց շինա-
ծը պիտի ըլլայ , ինչպէս յաւիտենական
կեանքի պիտի մնայ : Ահա հաւատալու
դժուարութիւնը այս բանիս վրայ էր . ա-
սոր համար զատ նշան կուզէին որ Սուխե-
սի տուած հացէն աւելի զօրութիւն ու-
նեցող կերակուր մը իրենց տալու կարող
ըլլալուն հաւատան :

Քրիստոս անոնց իմացոյց որ օրինակ մըն
էր մանանայն . ճշմարտապէս երկնային ըս-
վելու հաց չէր . բուն երկնային հացը Հօր
աստուծոյ իրենց տալու հացն էր . և ասոր
ասանկ ըլլալը հաստատելու համար իրեն
յատուկ գործածած երգման ձեւն ալ կը
բանեցընէ . « Ասէ ցնոսա Յիսուս , ամէն
ամէն ասեմ ձեզ , եթէ ոչ Սուխես ետ ձեզ
զհացն երկնից , այլ Հայրն իմ տացէ ձեզ
զհացն յերկնից զճշմարիտն » : Պատճառն
ալ կը հասկըցընէ թէ ինչու համար Սու-
սի ձեռօք տրուած մանանայն կեանք չէր
տար : Բանդի թէպէտ երկինքէն էր այն
հացը՝ այլ աստուծային էութեանը հա-
ղորդ չէր . Աստուծակ չէր՝ ինչպէս որ Արդ-

ւոյ Աստուծոյ համար աստուծմէն է կ'ըսեմք : Յաւիտենական կեանքը Աստուածինքն է . յաւիտենական կեանքը տուողն ալ Աստուծմէ ըլլալու է : Այլ ասով 27 տունին մէջի խօսքին միտքն ալ կը բանայ . թէ ինչու համար որդին մարդոյ այն 'ի յաւիտենական կեանս մնացող հացը՝ ինքը Աստուած ըլլալուն համար կուտայ . և ասով այս երկու տունս ալ իրարու կը կատարուի . « Այլ թայք գործեցէք . . . զկերակուրն որ մնայ 'ի կեանսն յաւիտենականս , զոր որդին մարդոյ տացէ ձեզ . քանզի զնա Հայր կնքեաց աստուած : . . . զի հաց Աստուծոյ է՝ որ իջանէն յերկնից՝ և կեանս տայ աշխարհի » :

Հրեայները այս խօսքիս վրայ հրաշք ուղեւէն դադարեցան . խելիքնին կըտրեց որ կրնայ այն ըսած կենարար հացը երբ որ ուզէ նէ Աստուծմէ առնել և իրենց տալ . որովհետեւ այն հացը Աստուծմէ է , և ինքքն ալ Աստուծմէ խրրկրված է . և Ա՛ճ ալ իր հետն է , որ հրաշքներ կ'ընէր , ինչպէս որ Աիկողեմոս ըսաւ , « Այ դք կարէ զայդ նշանս առնել զոր դուդ առնես՝ եթէ ոչ Ա՛ճ իցէ ընդ նմա » (Յ՛՛Է . դ . 2) . հարկաւ որ ըլլայն ալ հասկընալով այն հացը մեզի ամէն ատեն տուր ըսին . « Ասենցնա . տէր՝ յամենայն ժամ տուր մեզ զհացն զայն » : Յիսուս հաճեցաւ անոնց խնդիրքը կատարելու . բայց որովհետեւ անմիջապէս

այն հացը անոնց տալու ժամանակը չէր եկած, և այն խօսքը բանալը որպէս թէ անոնք հաւատքի կրթել էր, ինչպէս որ խելահաս մարդիկ քրիստոնեայ ըլլան նէ՝ հաւատալու բաները ասոնց սորվեցընել պէտք է. ուստի Քրիստոս ասոնց ուզած հացը ինչ ըլլալը հասկըցուց: «Այս եմ հացն կենաց» ըսաւ: Այլ այս ըսելէս ետքը՝ յաւիտեան կենաց յատկու թիները անոնց խոտանալով՝ իրեն եկողները և զինքը ընդունողները չի զըրկելու խօսք կուտայ. բայց իրեն դալն ալ՝ Հօր աստուծոյ կոչմանը կը յատկացունէ: «Օ անձ զոր տայ ինձ Հայր, առ իս եկեսցէ, և որ դայ առ իս՝ ոչ հանից արտաքս»: Քանզի ինչպէս որ զինքը Արդի աստուծոյ կենդանեոյ դաւանիլը մարդկային մտայ ճնունդ չէր, առանձին Հօր աստուծոյ յայտնու թին էր. «Այրանի քեզ Սիմոն որդի Յովնանու, զի մարմին և արիւն ոչ յայտնեաց քեզ՝ այլ Հայր իմ որ յերկինս է» (Մատթ. ԺԳ. 17), նմանապէս տալու հացը որ առնողները պիտի ուտէին, և անով իրեն եկած և հետը միացած պիտի ըլլային, նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոսն աւտուծոյ է տէյի դաւանիլը մարդու մտքի գիւտ չէր կրնար ըլլալ. Հօր անձին կոչմամբ և հրաւիրանօքը մարդ կրնար ասոր հաւատալ. և այսն հաւատալով Քրիստոնեկողները Քրիստոս պիտի ընդունէր: Քանզի Հօր աստուծոյ և իրեն կամքը մէկ

էր. ո՛վ որ Հօր աստուծոյ կամօքը Վնի հետ միանալու արժանաւոր տեսնուիւմ էր նէ՛նայն արժանաւորութիւնը Քրիստոսի կամացն ալ համեմատ էր. և Քրիստոս ինքն ալ երկինքէն իջաւ նէ՛ Հօր աստուծոյ կամօքը տանելու համար եկաւ. անկէց զատ բան մը ընելու կամք չունէր : «Օ՛րի իջի ես յերկնից. ո՛չ զի զկամս իմ արարից. այլ զկամս այնորիկ որ առաքեացն զիս » :

Հօրը կամքն ալ այն էր՝ որ մարդիկ յաւիտենական կենաց ժառանգ ըլլան. և ասոր երկու սրայման կար. մէկ մը՝ Հօր կողմէն իրեն տրուած ըլլալը. այսինքն՝ գերբնական յայտնութիւն իրեն հաւատալը, չէթէ աշխարհական և մարմնաւոր դիտմամբ, կամ իրեն խելքը իր հաւատալիքներուն դատաւոր ընելով՝ խելքին վճռածը հաւատալ և խելքին հասնելու աստիճանէն վեր եղածը չի հաւատալ. քանզի ասով՝ իր մարմնինն և իր արիւնինն թելադրութեանը հաւատացած կ'ըլլայ : Այս թելադրութեամբս չի վարվող, և ըսողը Աստուած է զիս չի խաբեր ըսելով առանց քննութեւն Աստուծոյ խօսքը հաւատացողը՝ Քրիստոս իրմէ չի զրկեր. այսինքն՝ յաւիտենական կեանքէ չի զրկեր. քանզի յաւիտենական կեանք ըսածնիս իրմէ զատ բան չէ. ինչպիսիք որ ինքք ըսաւ. «Այս եմ յարութիւն և կեանք» (Յով. ԺԿ. 25) : Այս է ըսածը. «Այս են կամք Հօր իմոյ որ առաքեացն

զիս . զի զամենայն զոր ետ ցիս Հայր՝ ոչ
կորուսից ՚ի նմանէ , այլ յարուցից զնա յա-
ւուրն յետնում » : Այլ ուրիշ պայման մըն
ալ այս էր՝ որ Արդինննն անոր
հաւատան , այսինքն՝ ըսած խօսքին ճշ-
մարտութեանը : Ասանկ հաւատացողներն
ալ յաւիտենական կեանքը պիտի ընդու-
նին . այն կերակուրովը՝ որ յաւիտենական
կենաց պիտի հասցընէ զիրենք . և Քրիս-
տոս անոր հետ միացած ըլլալով այս կեր-
պովս՝ անիկայ իր ժամանակին պիտի յա-
րուցանէ : Ասիկայ իմացընելու համար կը-
սէ . « Այս են կամք Հօր իմոյ՝ զի ամե-
նայն որ տեսանիցէ զԱրդին՝ և հաւատայ-
ցէ ՚ի նա , ընկալցի զկեանսն յաւիտենա-
կանս , և ես յարուցից զնա յաւուրն յետ-
նում » :

Այս երկրորդ պայմանիս քիչ մը ազէկ
միտք դնել կ'ազաչեմ . տեսանել և հաւա-
տալ մէկէն կը մտնէ կոր ասոր մէջ . հաւա-
տալու բանը ինչ որ է նէ այն պիտի չի տես-
նրվի՝ որ անոր հաւատալ պէտք ըլլայ . ինչ
պէս Քն աշխարհքի վրայ մարդ կը տես-
նրվէր . բայց որդի նյ ըլլալուն հաւատալ
պէտք էր . բանզի իբրեւ որդի նյ չէր տես-
նրվէր . որ Հօր և Հոգւոյ համագոյ Աճ ըլ-
լալով ինքնին եութեամբ անտեսանելի է :
Թէ որ Քնի հաւատացեալները ամէնն
ալ յաւիտենական կենաց հասնելու ճամ-
բան են նէ՝ անոնց ալ պէտք է որ զՔն տես-

նեն ու հաւատան , քանզի Հօր այ կամքը
 այս է , և թէ որ Քրիստոս ամէն ժամանակ
 աշխարհքիս վրայ զգալի կերպով ներկայ
 չի գըտնուիլի նէ , որ ըսել է՝ իր մարմնովը ,
 ուր տեսնելու կ'ըլլայ անիկայ : Աւրեմն հի-
 մա ալ բոլոր քրիստոսական եկեղեցւոյ ան-
 դամները՝ երանելի յարութեան և յաւի-
 տենական կենաց իրաւունք ունին , քանզի
 Յիսուս կը տեսնեն միշտ՝ հացի և գինիի
 կերպարանօք , և կը հաւատան՝ որ տեսած-
 նին հաց և գինի չէ , ճշմարտապէս Յիսուս
 ինքն է մարմնով և արեամբը : Այլ այս սրայ-
 մանըս կատարել տալու համար քահանայն
 զՔրիստոս սպատարագած ատենը՝ կը դառ-
 նայ ժողովուրդին կը ցըցընէ Քնի մար-
 մինը և արիւնը , և ճաշակման հրաւիրելով
 կ'ըսէ . « Ի սուրբ ՚ի սուրբ սպատուական մար-
 մնոյ և յարենէ տեառն մերոյ և վրկչին Յի-
 սուսի Քրիստոսի ճաշակեսցուք սրբութի ,
 որ իջեալ ՚ի յերկնից բաշխի ՚ի միջի մերում :
 Սն է կեանք , յոյս յարութե » : Ասով այս
 սրայմանս ալ ամէն օր կը կատարի մեր մէջը ,
 տեսանել՝ և հաւատալ , տեսանել զԱրդի ,
 և հաւատալ ՚ի նա , և ասով յաւիտենական
 կենաց և յարութեան յոյս ունիմք : Աստա-
 րումը սրայմանի տակ ինկած բանը՝ ուղիւս
 սրայմանը չի կատարողին վրայ չի կատարուիլ :
 Հրեայներուն մրտքին այն դէմ եկաւ
 այս խօսքիս մէջ՝ որ Քրիստոս իրեն համար
 ես երկինքէն ինջած հացն եմ ըսաւ , և ա-

սոր վրայ՝ մէջերնին տրտունջ ելաւ : «Տըր-
տընջէին զնմանէ հրեայքն , զի սասց թէ
ես եմ հացն իջեալ յերկնից » : Մինչեւ հի-
մա կարելի է որ հրեայները հաց և կերա-
կուր ըսածը՝ Քրիստոսի քարոզութեանը
համար հասկըցած ըլլային . քանզի հին կը-
տակարանին մէջ աստուածային բանին քա-
րոզութիւնը հացի նմանցուցած կար . » Աջ
հացիւ միայն կեցցէ մարդ , այլ նա՛մ բանիւ որ
եւանէ՛ ի բերանոյ Աստուծոյ՝ կեցցէ մարդ »
(Բ . Օրին . Ը . 3) : Եւ Ամուս մարգարէն՝
« Ես արկի զձեօք . . . կարօտուի հացի յամ
տեղիս ձեր » (Ամուս . Դ . 6) ըսելէն ետքը՝
որպէս թէ այս խօսքս աւելի պարզելով կ'ը-
սէ . « Առաքեցից սով յերկիր . ոչ սով հա-
ցի և ոչ ծարաւ ջրոյ . այլ սով ըսելոյ զբա-
նն տեառն » (անդ . Ը . 11) : Ասոնք գիտնա-
լով՝ երբ որ Քրիստոս երկինքէն իր Հօրմէն
հաց խոստացաւ նէ՛ այն հացը ուղեցին որ
իրենցմէ սակաս չըլլայ . ըսին թէ , « Տէր ,
յամենայն ժամ տուր մեզ զհացն զայն » :
Ի այց երբ իմացան որ այս հացը պարզ
խօսք չէ՛ , նոյն իսկ խօսողն է , մըտքերնին
շփոթեցաւ . անոնք Աստուծմէ խրրկըված
վարդապետութեան կ'սպասէին . Քրիստոս
իր անձը անոնց ցրցուց . այն հացը ձեզ
ես պիտի տամ ըսեր այն ատենը նէ՛ տըր-
տունջ չէին ըներ . այն հացը ես եմ ըսաւ
նէ՛ տրտունջ ըրին . և ի՛նչ էր տրտունջ
ներնուն պատճառը : Այն էր որ Քրիս-

տոս իր անձը երկինքէ ինճած հայ ըսաւ :
 Արկինքէն ինճած չըլլալը պիտի ստուգէին՝
 որ ըսած խօսքին մէջ անյարմարութիւն
 գըտնեն, և իրմէն զատլելու օրինաւոր
 պատճառ մը ունեցած ըլլան . և ՚ի ծոցոյ
 Հօր միածին որդի ըլլալը չգիտնալով որ յի-
 բաւի երկինքէն ինճաւ մարդացաւ , հասա-
 բակ մարդոց պէս մարդ մը կարծեցին . և
 մարմնաւոր ծնունդը բողբոլին աշխարհ-
 քէս ըլլալը պատճառ բըռնելով , ասիկայ
 Յովսէփայ տղայն է որուն հայրը գիտեմք ,
 և ինչպէս երկինքէն ինճած կրնայ ըլլալ ը-
 սին : « Ասէին . ո՞չ սա է որդին Յովսէփու ,
 զորոյ մեք գիտեմք զհայրն . իսկ արդ՝ զիմօրդ
 ասէ եթէ ես յերկնից իջի » :

Թէ որ Քրիստոսի խօսքը սկիզբէն մին-
 չեւ հիմա՝ ընդհանրապէս իր խօսքին և
 քարոզութիւններուն համար եղած ըլլար
 նէ՛ այս տրանժողներուն գայթակղութիւնը
 բժշկելուն ժամանակն էր . և շատ ալ գիւ-
 բին էր . երկինքէն ինճած ըլլալը իր քարո-
 ղութիւններուն վրայ կրնար դարձունել . և
 վերոյիշեալ մարդարեւական խօսքն ալ վրկա-
 յութիւն բերելով ըսածը կրնար հաստա-
 տել : Բայց ասանկ ընելուն տեղը նախ և
 յառաջ անոնց լռութիւն ասըսպրելով՝ ի-
 մացուց որ ըսած խօսքը մարդկային տրա-
 մաբանութեան դատաստանովը խելք հաս-
 ցրնելու խօսք չէ՛ . ասոր հաւատալ պէտք
 է . և հաւատքը աստուածային շնորհաց

ներգործութիւնն է : Ով որ Հայր ան իրեն
 չնորհքովը Յիսուս Քրիստոսի հաւատալու
 կը բերէ նէ՛ անիկայ կ'երթայ Քրիստոսի կը
 հաղորդի, և Քրիստոս անիկայ կը յարու-
 ցանէ վերջին օրը = Բսած բանը սորվեցը-
 նողը Աստուած է . ոչ մարդկային վարդա-
 պետութիւն և ոչ տրամաբանութիւն՝ ա-
 սիկայ չէն կրնար սորվեցընել . ով որ Հայր
 աստուածէն կը սորվի՝ անիկայ Քրիստոսի
 կուգայ . և անոր ըսած խօսքին ճշմարտու-
 թեանը կը հաւատայ : Այլ որովհետեւ Հայր
 աստուածը տեսնող Քրիստոսէն զատ չկայ,
 ուստի այս բանիս կատարեալ գիտութիւ-
 նը Քրիստոս ունի . և այս խորհուրդըս 'ի
 Հօրէ սորվելուն մէկ հատիկ ճամբայ կայ .
 որ է Քրիստոսէ սորվիլը : Այլ այս սորվե-
 լըս սխտի ըլլայ հաւատալ . և ով որ կը հա-
 ւատայ՝ յաւիտենական կեանքը անիկայ
 կ'ընդունի : « Այլ որ կարէ գալ առիս , ե-
 թէ ոչ Հայրն՝ որ զիս առաքեաց՝ ձգեսցէ
 զնա . և ես յարուցից զնա յաւուրն յետ-
 նում : Գրեալ է 'ի մարգարէս . և եղիցին
 ամենեքեան ուսեալք Աստուծոյ . ամե-
 նայն որ լսէ 'ի Հօրէ և ուսանի՝ գայ առիս :
 Իբրեւ ոչ եթէ զՀայր ուրուք տեսեալ ի-
 ցէ . եթէ ոչ՝ որ էն Աստուծոյ՝ նա ետես
 զՀայր : Ամէն ամէն ասեմ ձեզ . զի որ հա-
 ւատայ՝ ընդունի զկեանսն յաւիտենակա-
 նըս » : Այս խօսքերովս հաւատալուն հարկ
 ըլլալը ցըցընելէն ետքը՝ նորէն ձեռք կ'առ-

նէ հաւատալու բանը հաստատելու՝ որ մարդկային պատճառաբանութեամբ հերքել ուղեցին . և առաջին եղած խօսքերուն միտքը առնելով զօրաւոր կերպով մը կը կրկնէ . « Այս եմ հացն կենաց » ըսելով : Արկինքէն ինչպէս ըլլալը այս տեղս նորէն չի դներ . բանզի ասիկայ քիչ մը առաջ հաստատեց հրէից տրտունջին դէմ . « Վերել ոչ եթէ զչայր ուրուք տեսեալ իցէ , եթէ ոչ՝ որ էն յԱսփոծոյ , նա ետես զչայր » : Աւ ինքն որ շօր աստուծմէ է , և շայր աստուածը տեսաւ , և խօսած ատենը աչխարհքիս վրայ քովերնին է , անոր երկինքէն ինչպէս ըլլալուն վրայ տարակոյս չի մընար : շայ կենաց ըսածն ալ՝ 35 համարին կրկնութիւնն է . և 27 համարին մէջ յիշված կերակուրն է , որ քնայ Դ կեանսն յափտնականս : Այս կերակուրս ինքն որդին մարդոյ է որ ըսաւ՝ « Այս եմ հացն կենաց » . և այս կերակուրս տուողն ալ ինքն է՝ որ ըսաւ . « Օր որդին մարդոյ տացէ » ձեզ . և պատարագամատոյցին ըսածն ալ այս է . « Դու ես որ մատուցանես և մատչիս » :

Շիմա այս հացըս մանանային հետ բազդատելով՝ ինչպէս որ առաջ հրեայները բազդատեցին (համար . 31) . ներդործութեանց տարբեր ըլլալէն կը հասկըցընէ այս իրեն տալու հացին գերազանցութիւնը . « շարքն ձեր կերան զմանանայն յանապատին և մեռան . այս է հացն որ

յերկնիցն իջեալ է . զի որ ուտիցէ որ ՚ի
 սմանէ՝ մի մեռանիցի » : Հացին սովորա-
 կան յատկութիւնն է՝ որ ինքը կենդանի
 չէ , բայց կենդանութեան պատճառ կ'ըլ-
 լայ ուտողը սնուցանելով : Արտիկ ընող-
 ներուն միտքը ասանկ բաղդատութեան
 մը չերթալու և ըսածը ծուռ չի հասկը-
 նալու համար՝ « Այս եմ հացն կենդանի ,
 որ յերկնից իջեալ » ըսաւ . և այս խօսքու-
 վրս՝ հաց բառով հասկընալու բաներնիս
 ոչ հաւատք կրնայ ըլլալ , ոչ քարոզութիւն ,
 և ոչ ասոնց պէս ուրիշ անանձն բաներ .
 որ անանձն ըլլալով՝ անձին յատկութիւն ե-
 ղած կենդանութիւնն ալ չեն կրնար ունե-
 նալ . անոնց կենդանի կ'ըսվի նէ՝ կենաց հետ
 յարաբերութի ունեցող ըսել է . և Քրիս-
 տոս՝ որ այս տեղս զատ զատ հաց կենաց՝ և
 հաց կենդանի կ'ըսէ նէ , երկուքը մէկ նշա-
 նակութեամբ չեմք կրնար առնել . այլ
 այնպէս պիտի իմանամք՝ որ Քրիստոսի տը-
 ւած հացը ինքնին իր էութեամբը կենդա-
 նի է , և արժանապէս ընդունողին ալ յա-
 լիտենական կենաց պատճառ կ'ըլլայ : Ասի-
 կայ քիչ մը վարը աւելի յայտնի կերպով
 կը բացատրէ նոյն ինքն տէրն մերն . « Ա-
 ռաքեաց զիս կենդանին Հայր , և ես կենդանի
 եմ վասն Հոր . (բանդի ինքն է որ էն յԱստու-
 ծոյ) . և որ ուտէն զիս՝ և նա կեցցէ վասն
 իմ » (համար . 58) :

Այս հացիս ունեցած կեանքին հա-

զորդ ըլլալուն եղանակն ալ կը սորվեցընէ .
 « Աթէ որ ուտիցէ 'ի հացէ յայսմանէ ,
 կեցցէ յաւիտեան » : Աւտել պէտք է՝ որ
 յաւիտենական կենաց հաղորդ ըլլայ : Եւ
 մանակաւոր կենաց մէջ մնալու համար
 նիւթական հացը կ'ուտեմք , որ ինքնին ոչ
 կենդանարար է և ոչ կենդանի , այլ անանկ
 նիւթական զօրութիւն մը ունի՝ որ մեր
 նիւթական գործարանքներուն ուժը պա-
 հելով՝ մարմիննիս մեր բանական հոգւոյն
 ուզած գործողութիւններուն յարմար գոր-
 ծիք ըլլալու վիճակին մէջ կը պահէ . որով
 հոգին մարմնոյն հետ միացեալ մնալով՝
 մարդս ալ կենդանի կը մնայ : Սեր հոգ-
 ւոյն կեանքն ալ՝ Աստուծոյ հետ միանալն
 է . և հոգին Աստուծմէ զատկելէն ուրիշ
 մահ չունի . որովհետեւ քանի մը կըսոր
 բանէ բազկացեալ չէ որ անոնք իրարմէ
 զատկելով հոգին մեռնի : Աւստի Քրիս-
 տոս ինքն՝ որ Աստուած և մարդ է , և աս-
 տուածային և մարդկային բնութիւնը բը-
 նաւ իրարմէ զատկելիք չունին , հրաշալի
 կերպով այս խորհրդովս մեզի հետ կը միա-
 նայ իւր մարմնովը . և որովհետեւ Աստ-
 ուած է՝ մարմնոյն հաղորդութեամբը մեր
 հոգւոյն կեանք կուտայ . և հոգիին պարզ
 բնութեանը էութենէն է որ՝ կեանք ու-
 նենալէն ետքը յաւիտեան ունենայ : Մար-
 մինը պարզ և լոկ նիւթական հացով ա-
 ռած կեանքը յաւիտեան չի կրնար ունե-

նալ, որովհետեւ մարմինն իս նիւթական
 ըլլալով՝ մշտնջենաւոր փոփոխութեւ տա-
 կէն ամէն մէկ մասունքը իրարմէ զատվե-
 լու նոյն իսկ բնութեան մէջ բիւրաւոր
 սլատճառ ունին, և զատվածին տեղն ե-
 կածը առաջին կատարելութիւնը չի կրը-
 նար ունենալ, որով օրէ օր մարդս կը ծե-
 բանայ, ըսել է որ կը հիննայ, և ինքնին
 դէպ ՚ի աւրրվելու և ապականելու կողմը
 կը դիմէ: Վանանայն թէպէտ հրաշիւք տրը-
 վեցաւ իսրայէլացւոց, բայց պարզ նիւ-
 թական հացին սակասութիւնը լեցնելու
 համար տրրվեցաւ, ուստի Քրիստոսի այս
 անգամ անսպաստին մէջ հրաշիւք շատցու-
 ցած հացէն աւելի բան մը չունէր, վե-
 ըրի ըսած կերպովս էր տալու կեանքը, ա-
 նոր համար Քրիստոս կ'ըսէր, «Ոչ Վով-
 սէս եւ ձեզ զհացն երկնից», քանզի Վով-
 սէսի տուած հացին զօրութիւնը երկնա-
 յին հացի զօրութիւն չունէր, տուած
 կեանքը երկինքի վերաբերեալ բան մը չէր,
 անոր համար է որ՝ «Հարքն ձեր կերան
 զմանանայն յանսպաստին՝ և մեռան»: Այս
 ետքի խօսքս՝ առաջին ըսածին ապացոյցն
 է, և իրարու քով մօտեցնեմք նէ սա կեր-
 պովս կը կապվի, Վովսէս երկինքէն եղած
 հացը չի տուաւ ձեզի, որովհետեւ ձեր
 հայրերը՝ որ այն մանանայն կերան անա-
 սպաստին մէջ, մեռան: Թէ որ բուն եր-
 կինքէն ինչպէս հաց ըլլար նէ՝ անոնք պի-

տի չի մեռնէին : Բուն երկինքէն ինչած
հացը այս է . « Օ՛ր որ ուտիցէ որ ՚ի սը-
մանէ՝ մի մեռանիցի » : Ալ այս հացը ո՞րն
է . « Ա՛յս եմ հացն կենդանի՛ որ յերկնից
իջեալ » :

Քրիստոսի անձն՝ որով « Այս եմ » կ'ը-
սէր , յիրաւի երկինքէն ինչած էր , և
մարդկային անձն չունէր Քրիստոս . և մի-
այն անձն է՝ որ էս է՛մ կ'ըսէ . որով կ'ըլլայ
ինքնութիւն . կամ ինչպէս որ Ալբուպացի
փիլիսոփայները Քանդ փիլիսոփային հե-
տեւելով կ'ըսեն՝ Աստուծոն կամ Աս կամ
նէրսին Աս : Ասով ամէն կերպով ճշմարիտ
կ'ըլլայ Քրիստոսի Այս երկինքէն ինչայ ըսե-
լը . և ասով հարկ չըլլար հարցընել թէ
մարմինն ալ երկինքէն մի բերաւ . ինչպէս
երբ որ ըսեմ թէ , էս խորհեցայ որ չալէ՛մ ,
և ասիկայ լըսողը մտածէ՝ որ խորհողն ալ
էս պիտի ըլլամ՝ քալողն ալ , և քալելը ոտ-
քովս ըլլալու գործ մը գիտնալով՝ հարցը-
նէ ինձի որ քու ոտքըդ մի կը խորհի , ան-
պիտան հարցում մը բրած կըլլայ . և անոր
սրտասխան տալու կ'ըլլամ որ՝ ոտքըս մի-
այն քալելու գործիք մըն է . բայց թէ՛ քա-
լողը և թէ՛ խորհողը էս եմ . իմ բնական
գործս խորհիլն է . խորհելով երբ որ քա-
լել ըսված շարժումը բնելու վրձուեմ նէ՛
գործիքը կը բանեցընեմ : Այս սկզբանս վը-
րայ՝ յաւիտենական կեանք տուողը Քրիս-
տոս է . կեանքը տալու միջոցը կամ գոր-

ճիշդ ըսենք՝ իւր մարմինն է, որ հացի տեսակաւ պիտի տրուի. և մարմինը իրենմէ անբաժանելի ըլլալուն համար՝ ամէն բան Նա ըսելով կը բացատրէ : Այս կերպ մեկ նութեամբս միայն կրնայ իմացվիլ՝ Քրիստոսի ուրիշ անգամ ըսածը իրեն համար . « Աչ որ եւ յերկինս, եթէ ոչ՝ որ էջն յերկնից որդին մարդոյ՝ որ էն յերկինս » (Յով. 4. 13) : Այս խօսքս է որ Պողոս առաքեալն ալ կը կրկնէ . « Ար ելն զի՛նչ է. եթէ ոչ՝ զի էջ նախ ՚ի ստորին կողմ երկրի : Ար էջն՝ նոյն է՝ և որ ելն ՚ի վերոյ քան զամենայն երկինս, զի լոյճ զամենայն » (Եփ. 4. 9. 10) :

Այս խօսքերէս ետքը տէրն մեր կը բացատրէ թէ ճշգիւ խօսելով այս հացը ի՛նչ է. որովհետեւ ինքն յաստուածային և ՚ի մարդկային բնութենէ միացեալ մեկ անձն մը՝ մեկ ամբողջ մըն էր : « Հացն զոր ես տաց՝ մարմին իմ է կ'ըսէ . զոր ես տաց վասն կենաց աշխարհի » : Այս տեղս Քնի ըսած խօսքին մըտքին վրայ դժուարութի չի մնար : Ահա մարմին մը ունի Քրիստոս՝ որ աշխարհի վրկութեանը գին տալու համար իր աստուածային անձինը հետ միացուցեր էր . այն մարմինն է որ պիտի տայ . և անիկայ առնողները ուտելու եղանակաւ անիկայ իրենց հետ պիտի միացընեն, որ անոր տալու յաւիտենական կենացը հազարդ ըլլան : Ատիկ ընող հրեայներն ալ ի

մացան որ այս մարմինս է Քրիստոսի տա-
լիքը . տարակոյսը՝ առնելու եղանակին վրայ
մնաց . և սսիկայ շատ մեծ տարակոյս էր :
Սարգկային մարմինը ինչպէս պիտի կրու-
նայ ուտվիլ . և մանաւանդ՝ ինքը ինչպէս
կրնայ տալ իր մարմինը որ ուտեն : Ասոր
վրայ խօսքը սաստկացաւ մէջերնին . «Սար-
տրնչէին ընդ միմեանս հրեայքն և ասէին .
դիտող կարէ սա տալ մեզ զմարմին իւր
յուտել » :

Թէ որ Քրիստոսի խօսքը այլաբանական
մըտքով ըլլար , կամ մեր հասկըցածէն զատ
ինչ մըտքով ըլլար նէ՝ կրնար անոնց իր
միտքը բացատրել . քանզի մէկալ բացատ-
րութիւններուն մէջ խելք չի հասնելու
բան մը չի կար : Արնար ըսել որ՝ մարմին
ըսածս իմ վարդապետութիւնս է , անիկայ
ուտելն ալ՝ հաւատալ է : Այլ թէպէտ ա-
սիկայ անսովոր զրուցվածք մըն էր , բայց
մըտքին կողմէն դժուարութիւն մը չէր
մնար . միայն այսքան կրնային ըսել որ՝
այս ինչ անսովոր խօսքեր գործ կ'ածէ իր
միտքը բացատրելու համար : Ամանապէս
թէ որ միտքը իր մարմնոյն յիշատակ մը ձը-
գել էր նէ՝ կրնար ըսել . մէկ ընթրիս մը
պիտի հաստատեմ և պիտի ապրսպըրեմ
որ դուք ալ անոր պէս ընէք . երբոր անի-
կայ ընէք , և մէկ տեղ ժողովրդելով հացեր-
նիդ ուտէք և գինինիդ խրմէք նէ՝ իմ մար-
մինս աշխարհի փրկութեան համար իմ

Թճնամիններուս ձեռքը տալըս և խաչ ելլալըս և արիւն թափելըս մտքերնիդ բերէք . և ասով իմ մարմինս կերած և արիւնս խրմած կրլաք : Այսպիսի խօսք մը թէպէտ կերպին նորու թեամբը և մինչև այն ատենը լրաված չըլլալով սոսկում կը բերէր , բայց մտքին վրայ դժուարութիւն չէր մնար : Անչպէս երբ մէկը ըսէ որ՝ սեղանի գլուխ հաց ուտելովնիդ և գինի խրմելովնիդ թէ որ մրտքերնիդ բերէք և յիշէք որ այն հացը և գինին հայրերնիդ ալ ձեզի հետ կերաւ և խրմեց , և ձեզի թողուց որ դուք ալ իրեն մեռած օրվանը յիշատակը մրտքերնուդ չի հանելու համար մէկտեղիք և անոր ձեր աղէկութեանը համար մահը յիշէք նէ՝ անոր մարմինը կերած և անոր արիւնը խրմած կ'ըլլաք , չի հասկրցվելու բան մը կ'ըլլայ որ ասով ինչպէս մարմինը և արիւնը ուտել կրրնայ ըլլալ . բայց այս կը հասկրնային գոնէ՝ որ իրօք իրեն մարմինը չէ որ ուտելու կուտայ . միտքը ուրիշ բան է : Բայց Քրիստոս ասանկ բաներով կամ ուրիշ կերպով մը հրեայներուն վիճմանը պատասխան չի տրուաւ . քանզի խելքնին հասնելու բան չէր . ուտելիքնին իրեն ճշմարիտ մարմինն էր . խրմելիքնին ճշմարիտ արիւնն էր . ՉՄՐԸ իրենց հասկրնալու բանը չէր : Անոր համար անոնց վիճմանը պատասխան տալուն տեղը ըսաւ . «Ամէն ամէն ասեմ ձեզ , եւ

Թէ ոչ կերիջիք զմարմին որդւոյ մարդոյ և արբջիք զարիւն նորա, ոչ ունիք կեանս յանձինս : Քանզի այն կեանքը՝ որ զինքը ուտելով պիտի ստանամք, չուտեմք նէ մեզ նէ դուրս կը մնայ, մեր անձին մէջը ունեցած չեմք ըլլար : Այս խօսքըս ըսելով՝ որպէս Թէ իրարու հետ վէճ ընող հրեայներուն սա սլատասխանը կուտար, ևս ձեզի ինչ որ կը խոստանամ նէ՝ ձեզի հաւատալ պէտք է որ նոյնը պիտի տամ, մի մտածէք Թէ ինչպէս կըրնամ տալ, ևս որ խոստացեր եմ՝ տալուն կերպը և շարժել իմ գիտնալու բանս է, ձեզի գիտնալու հարկ եղածը միայն այսքանս է որ՝ Թէ որ իմ մարմինս չուտէք և իմ արիւնս չիխմէք նէ՝ ձեր անձին մէջը կեանք ունեցած պիտի չըլլաք : Կարմինը տալուն կերպը բացատրելուն տեղը՝ առնելուն օգուտը կը բացատրէ, քանզի տալուն կերպը տուողին կը վերաբերի, առնողին հարկ չէ գիտնալ, առնողին հարկ եղածը միայն առնելուն օգուտը գիտնալն է, որպէս զի ճանչնայ Թէ հրաժարովելով ինչ բարիքէ կը զբրկրվի : Առնողը խօսքին ճշմարտութեանը հաւատալով պիտի գիտնայ որ՝ իրեն մարմինը ուտելու համար ինձի տալու խոստացող անձ և մարդ Քնք ինձի լոկ հայ չի տար, զիս չի խաբեր : Աւտի ճշմարիտ մարմինը պիտի ընդունի, և անով ալ կեանք պիտի ընդունի : Հակառակորդները կ'ըսեն որ

Քրիստոսի հոգևորապէս մեր հոգւոյն հետ միանալը՝ յաւիտենական կենաց համար բաւական է մարդոյս . նիւթական կերպով իրեն մարմինը մեզի տալով մարմնաւորապէս ալ միանալ ինչ պէտք է . որովհետև մարդոյս յաւիտենական կեանքը հոգւոյն վրայ պիտի ըլլայ աւելի՛ քան թէ մարմնոյն վրայ :

Եւ այց այս առարկութիւն՝ մարմնոց յարութիւնը և յաւիտենական կենօք սպրիշն ալ անօգուտ կը ցըցընէ . քրիստոնէական կրօնից խորհուրդները ուրանալը , կամ աւելորդ բաներ են ըսելը , և Քրիստոսի ըսած սա խօսքը թէ « Հոգի է Մ^ծ , և երկրրպագուաց նր հոգւով և ճշմարտութիւնս պարտ է երկիրպագանել » (Յ^հ . 7 . 24) սլաւաճառ բռնելով արարողութիւնները ինչ և իցէ կերպով ըլլան նէ անօգուտ են ըսելը , Քրիստոսի հաւատոց և քրիստոնէութեան մէջ մարմինը բոլորովին աւելորդ սեպել է . և մարդոյս մարմնով յարութիւն առնելիքը ուրանալու ճամբայ կը բանայ : Մնոր համար թոնգրակեցինները և Պօղիկեանները՝ որ Վանիքեցիներուն ազանդէն ելած էին , հազորդութե խորհուրդը Քրիստոսի ճշմարիտ մարմին և արիւն ըլլալը ուրանալէն զատ՝ մարմնոց յարութիւնն ալ կ'ուրանային : Մարմնոց յարութիւնը խոստովանելուն հետ շատ ազդէ կը յարմարի հազորդութեան խորհրդ-

դոյն Քրիստոսի ճշմարիտ մարմինն և արիւնն
 ըլլալը . և առնողներուն մարմնով ընդու-
 նելով յաւիտենական կեանքը իրենց ան-
 ձինը մէջ ունենալը : Ասիկայ միտք առնե-
 լով շատ դիւրաւ կը հասկըցվի Քրիստոսի
 ըսած խօսքը . « Ար ուտէ զմարմին իմ և ըմ-
 պէ զարիւն իմ , ունի զկեանս յաւիտենա-
 կանս . և ես յարուցից զնա յաւուրն յետ-
 նում » : Այս դըռխիս մէջ երկու անգամ
 ալ կրկնեց այս խօսքը . (համար . 39 . 40 :)
 Արով այս կենարար հացը՝ որ է իւր մար-
 մինը՝ մեր մարմնոյն յաւիտենական կենաց
 համար յարութիւնն առնելու իբրեւ սերմն
 և որպէս թէ գրաւական տուաւ : Այլ տա-
 լու կենարար հացին՝ մեր մարմնոյն հետ
 ունեցած յարմարութիւնը բացատրելով
 կ'ըսէ . « Օ՛ ի մարմին իմ ճշմարիտ կերա-
 կուր է , և արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի է » :
 Օ՛ ի շաղկապը կը ցըցընէ՝ որ այս խօսքըս
 վերի « Այս յարուցից զնա յաւուրն յետ-
 նում » խօսքին պատճառն է . իր մարմինը
 ճշմարիտ կերակուր և արիւնը ճշմարիտ
 ըմպելի ըլլալուն համար՝ մեր մարմնոյն և
 արեանը հետ կը միանան . և անով մեր
 մարմինն ալ անմահ կենաց արժանի կ'ըլ-
 լայ : Այլ որովհետեւ անմահ կեանքը ին-
 քըն է , անոր համար հազարդութե խոր-
 հրդով Քրիստոս ինքը ամբողջ մարդոյս
 հետ կը միանայ . « Ար ուտէ զմարմին իմ
 և ըմպէ զարիւն իմ՝ նա յիս բնակեցէ և

էս 'ի նմա" : Քրիստոսի մարմին առնելը
 և մեր մէջը բնակիլն ալ այս մտքովս կրը-
 նամք առնել . քանզի իր մարմնովն է որ մեր
 մէջը կը բնակի . և սուրբ աւետարանիչը
 չըսէր թէ բանն Ա՛ճ մարմին առնելով այս
 աշխարհքիս մէջը մեզի հետ բնակեցաւ .
 այլ՝ մեր մէջը բնակեցաւ կ'ըսէ . « Բանն
 մարմին եղեւ և բնակեաց 'ի մեզ » (Յ՞՛՛՛
 ւն . 14) . և իր անձացեալ մարմնովը մեր
 մէջ բնակելով և մեզի հետ միանալով՝ մենք
 ալ իրեն հետ որդի Աստուծոյ կ'ըլլանք .
 « Արք ընկալանն զնա՝ ետ նոցա իշխանուի
 որդիս Աստուծոյ լինել » (անդ . ւն . 12) :
 Քրիստոս այս վարդապետութեանս կարգը
 աշխարհք գալը յիշեցընելով՝ ուն թէ մեր
 մէջը բնակելուն կերպն ալ ասով կը սոր-
 վեցընէ . « Արպէս առաքեաց զիս կենդանին
 Հայր , և ես կենդանի եմ վասն Հօր . և որ
 ուտէ՛ն զիս՝ և նա կեցցէ վասն իմ » : Արդ-
 ւոյն աստուծոյ կենդանութիւնը իւր էու-
 թիւնն է . Արդւոյ և Հօր էութիւնը մէկ
 են . անոր համար կ'ըսէ . « Այս կենդանի եմ
 վասն Հօր » : Քրիստոս մարմնովը կը միանայ
 զինքը ճաշակողին հետ . և զինքը ճաշակողն
 ալ ասով կենդանի կ'ըլլայ : Հաւատացելք
 Քրիստոսի մէկ հատիկ մարմնոյն հաղորդե-
 լով մէկ կ'ըլլան . և Քրիստոսի հետ կը
 միանան . և Քրիստոս Հօր աստուծոյ հետ
 էակից ըլլալովը՝ Հօր աստուծոյ հետ ալ
 միացած կ'ըլլան : Ասոր կը յարմարի Քսի՛

ըսածը չարչարանաց գիշերը . այսինքն՝ ա-
 շակերտներուն իր մարմինը և արիւնը հա-
 ցի և գինւոյ տեսակաւ տալէն անմիջապէս
 ետքը . «Ամենեքին մի իցեն . որպէս դու
 Հայր յիս՝ և ես ՚ի քեզ . զի և նոքա ՚ի մեզ
 իցեն » : (Յով. ԺԷ. 21) : Ասիկայ անանկ
 յաւիտենական կենաց հաղորդել մըն է՝
 որ միայն Աստուծոյ յատուկ է . և այս էր
 որ այս վարդապետու թեանս սկիզբը ըսաւ .
 «Այրթայք գործեցէք . . . զկերակուրն որ
 մնայ ՚ի կեանսն յաւիտենականս . զոր որ-
 դին մարդոյ տացէ ձեզ . քանզի զնա հայր
 կնքեաց Աստուած » (անդ . զ . 27) : Աւստի
 հաւատացելոց Քրիստոսի հետ միութիւնը՝
 որ այս խորհրդովս կը կատարվի , Քրիստոս
 իրեն Հօր աստուծմէ խըրկըված ըլլալուն
 ապացոյց կը ցըցընէ . «Օ, ի և նոքա ՚ի
 մեզ իցեն . զի և աշխարհ հաւատացէ ե-
 թէ դու առաքեցեր զիս » (անդ . ԺԷ . 21) :
 Ասանկով Քրիստոսի ամէն ատեն խօսած
 վարդապետութիւնները իրար կը բըռնեն :
 Յաւիտենական կենաց պտուղը Քրի-
 թեն տալու հացին , այսինքն՝ իրեն մարմնոյն
 յատկացընելէն ետքը՝ մանանայն նորէն ա-
 սոր հետ բաղդատու թեան կ'առնէ . որպէս
 թէ հրեայները ստիպելով որ մըտածեն և
 աղէկ քննեն թէ Մովսէսի տուած մանա-
 նայն՝ որ իրեն դէմ կ'առարկէին , իրեն տա-
 լու մարմնոյն հետ ի՞նչ նմանութի ունի :
 «Աչ որպէս կերան հարքն ձեր զմանանայն՝

և մեռան : Ար ուտէ զհացս զայս՝ կեցցէ
յաւիտեան : Արովհետեւ հացը ինչ ըւ-
լալը իմացուցեր էր , որով լսողները դիւ-
րաւ կը հասկընային , ուստի անտարբեր
կերպով երբեմն հաց կըսէ՝ երբեմն մար-
մին . “ Ար ուտէ զմարմին իմ . որ ուտէն
զիս . որ ուտէ զհացս զայս ” . այս երեքը ի-
րարու տեղ կը դըրվին . քանզի “ Հացն զոր
ես տաց՝ մարմին իմ է ” ըսելէն ետքը հայ
և Տարմին և Քրիստոս մէկ ըսել կըլլան . արտա-
քին երեւութին համար հաց , ներքին գու-
յուլթեանը համար՝ մարմին . և այս մար-
մինը իրմէն անբաժանելի ըլլալուն համար՝
Քրիստոս , որ երկինքէն ինչաւ . այսինքն՝
մարդացել Նճ կենդանի և կենդանարար :

Նյս խօսքերովս Քրիստոսի ըսածը շատ
աղէկ հասկըցվեցաւ . որ տալու հացը իւր
մարմինէն զատ ուրիշ բան չէ . բանը մնաց
հաւատալու : Մըտքերնին եկած առար-
կուլթիւնը զրուցեցին . Սովսէսի մանանայն
երկինքէն ինչեցընելը օրինակ բերելով՝ Քր-
իստոսի ըսած խելքէ վեր խօսքերուն հա-
ւատալու համար հրաշք ուզեցին . Քրիս-
տոս մանանային ու իր տալու հացին տար-
բերուլթիւնները ցըցընելով՝ բուն երկին-
քէն ինչաւ հացը ես եմ ըսաւ : Հրեայնե-
րը կը կարծէին որ իրենց աչքովը տեսած
մարմինին որկէց ըլլալը գիտեն . և թէ-
պէտ Յովսէփայ սողայն է ըսելնին սուտ էր ,
մարմնաւ որ ծննդեանը կողմէն հայր չու-

նէր, կոյս մօրէ ճնաւ, սակայն թէ Յով-
 սէփէն ըլլար մարմինը՝ թէ մարիամէն մի-
 նակ՝ միշտ այս աշխարհքէս էր. ուստի
 Քրիստոս իրեն կուսական ճնունդը հաւ-
 տատելովը անոնց առարկու թեանը պա-
 տասխան տուած չէր ըլլար: Իրեն երկին-
 քէն ինչո՞ւ ըլլալը՝ որուն վրայ կապուած
 էր ըսած խօսքերուն հաւատալը, միայն
 հաւատքով գիտցրելու բան էր, և այս
 հաւատալիքս հաստատելու համար հրաշք
 ալ ըրած էր. որ հրեայներուն ուղածն
 էր. «Օ, ի՛նչ նշան առնիցես զի անցուք
 և հաւատասցուք» (անդ. է. 30): Մա-
 նաւանդ թէ՛ Քրիստոսի ըրած հրաշքնե-
 ըր ամէնն ալ ասոր համար էին՝ որ իրեն
 Աստուծո՞ւ խորհրդով և երկինքէն ինչո՞ւ
 ըլլալուն հաւատան. «Ես ունիմ վկայու-
 թիւն մեծ ևս բան զՅովհաննու. զգործ-
 սըն՝ զոր ես ցիս Հայր՝ զի կատարեցից ըզ-
 նոսա. նոքին իսկ գործքն զոր գործեմ՝
 վկայեն վասն իմ եթէ Հայր առաքեաց զիս»
 (Յովհ. է. 36): Մարմինս ձեզի ուտելու
 պիտի տամ ըսաւ. ի՛նչպէս կրնայ տալը-
 սին. «Եւ հացն զոր ես տաց՝ մարմին իմ է
 զոր ես տաց վասն կենաց աշխարհի: Մար-
 արնչէին ընդ միմեանս հրէայքն և ասէին.
 զի՞մրդ կարէ սա՛ տալ մեզ զմարմին իւր
 յուտել»: (անդ. զ. 52. 53) ի՛նչպէս բա-
 ուին պատասխան չի տալով՝ առանց սրտ-
 ճառ քրննելու ըսածին հաւատալ կ'ուղէր:

Ասիկայ աշակերտներուն խիստ եկաւ, ինչ պէս որ հիմայ ալ խորհրդոյս չի հաւատացողներուն ծանր կուգայ. ինչպէս կրրնայ ըլլալ որ այս հացը Քնի մարմին ըլլայ բողոքներուն Քրիստոսի տուած պատասխանը տանք նէ՝ «Խիստ է բանդ այդ, ո՞վ կարէ ըսել դմա» կ'ըսեն. այս ըսածիս նորաղանդները չէ՛ չեն կրրնար ըսել, որ հազար անգամ ըսած են թէ ատանկ բա՞ն մի կ'ըլլայ. այս հացը՝ որ ամէն յատկութիովը հաց կը տեսնեմք, Քնի մարմին հաւատալ կ'ըլլայ մի. աչքիս մի հաւատամ՝ ձեր ըսածի՛ն մի. և այլն: Հրեայները իրենց այս տրտունը ջր Քնի իմացընելու ամբշցան. քանզի յիշաւի ամօթ բան էր անոր երեսին ըսելը թէ այդ խօսքըդ մտիկ չըլլովիր:

Իայց Քրիստոս անոնց մըտքէն անցածը հասկընարով ըսաւ. «Այդ գայթակղեցուցանէ՞ զձեզ: Իսկ արդ՝ եթէ տեսանիցէք զորդի մարդոյ՝ զի ելանիցէ ուր էր զառաջինն» : Արպէս թէ ըսեր. հիմայ որ իմ ըրած այսքան հրաշքներս տեսաք և կը տեսնէք, և Աստուծմէ խրրկրված ըլլալըս կը հաւատաք, և ուժըս ամէն բանի օգտելը ձեր փորձովը գիտէք, ու իմ մարմինս ձեզի կերակուր պիտի տամ ըսելուս չէք հաւատար նէ, իմ երկինքը համբառնալըս տեսնէք նէ՝ այն ատենը որ ձեզնէ պիտի զատիմ և մարմնովս վեր պիտի ելլեմ, ինչպէս պիտի հաւատաք որ եկե-

դեցւոյս մէջ հացի կերպարանքով առած
 նիդ իմ մարմինս է . չէ՞ մի որ այն ատենը
 աւելի պիտի հաւատար ձեր զգայարանք
 ներուէն քան թէ ըսածիս՝ որ հոգի և կեանք
 է . որովհետեւ կատարումը ձեզի անմահ
 կենաց գրաւական պիտի ըլլայ : Մայց գիտ
 ցած ըլլաք որ՝ այս քանիս մէջ մարմինը
 խեր չընէր . անոր դատաստանին և վրձ
 ուոյն չէք կ'ըրնար կապիլի . ես ձեզի կ'ը
 սեմ որ՝ « Հացն զոր ես տաց՝ մարմին իմ է » .
 ասիկայ հաւատարու քան մըն է . փորձե
 լու և հասկընալու կարող չէք : Այբ որ
 հասկընալու համար ձեր զգայարանացը և
 ձեր մարմնոյն հարցընելու ըլլաք նէ՝ համը
 և հոտը և գոյնը և ձեւը և ուրիշ հանգա
 մանքները նայելով՝ հոց է պիտի ըսէք .
 տակայն մի խաբովիք . « Հոգին է կենդանա
 րար . մարմին՝ ինչ ո՛չ օգնէ . զբանն զոր ես
 խօսեցայ ընդ ձեզ՝ հոգի է և կեանք » : Ա
 սոր վրայ նորաղանդներուն սովորական պա
 տասխանը անանկ կը ցրցընէ , որպէս թէ
 այս « Մարմին ինչ ո՛չ օգնէ » խօսքը հազոր
 դու թեան խորհրդոյն վրայօք եկեղեցւոյ
 ունեցած հաւատքը տակն ու վրայ կ'ընէ .
 որպէս թէ՝ Քնի իրական և ճշմարիտ մար
 մինը հացի տեսակով , և Քրիստոսի իրա
 կան և ճշմարիտ արիւնը գինիի տեսակով
 ուտել և խրմել յուսացողին՝ այն մարմն
 նէն և արիւնէն խեր չի կայ : Հոգեւոր
 պիտի ըլլայ կ'ըսեն հազարդուիր . այսինքն՝

այն հացը և գինին կերած և խրմած ատենը՝ հողւոյ ներգործութիւն Քրիստոսի մահը և խաչին վրայ մեզի համար սատարագլխի յիշելու է . և այս յիշելուս զօրութեամբը կենդանութիւն տուողը հոգին կ'ըլլայ :

Իսկ մէկ դիտելու բան մը կայ՝ որ այս կարծիքիս և առարկութեան դէմ կուգայ : Քրիստոս ըսաւ՝ թէ «Սարմին՝ ինչ ո՛չ օգնէ » . օգուտ չընէր չըսաւ՝ օգնութիւն չընէր ըսաւ . և օգնութիւն ընելը՝ մարդս միաբը դրած նպատակին հասցընելու կը վերաբերի : Այս օգնութիւն չընող մարմին բաւը որոշված չէ . ո՛չ ճարձին ի՞մ կ'ըսէ՝ որ իրեն մարմնոյն վրայ հասկընամք . և ո՛չ ալ գոնէ ճարձինն կ'ըսէ , որ ն գրոյն ուժովը՝ առաջկուց յիշված մարմինը հասկընամք . և չէր կ'ըրնար ալ անանկ ըսել . որովհետեւ ըսած էր առաջկուց՝ որ « Հացն զոր ես տաց՝ մարմին իմ է , զոր ես տաց վասն կենաց աշխարհի » : Ինչպէս կ'ըրնար «Սարմին ինչ ո՛չ օգնէ » ըսել այն մարմինին համար՝ որուն համար քիչ մը առաջ ըսեր էր . «Ար ուտէ զմարմին իմ և ըմպէ զարիւն իմ՝ յիս բնակեացէ , և ես ՚ի նմա » : Ինչ հանրապէս մարդկային ազգին համար կենաց փրկանք տրված մարմինը կըրնայ մի անօգուտ բան մը ըլլալ : Ա՛մէն մէկ հաւատացեալ ուտելով՝ Քրիստոս իրեն մէջ բընակելու միջոց եղած մարմինը՝ մարդոյս փրկուէ ո՞ր գործոյն չօգնէր : Աւստի հարկ

կ'ըլլայ մարմին ըսածը՝ մարմնաւոր մարդուն զգայարանքներուն հասկըցընելուն վրայ հիմնելով մտքին ըրած դատումը հասկընալ . և այս մտքովս ուրիշ տեղ ալ առած է Քրիստոս Տարժն բառը . « Երանի է քեզ Սիմոն որդի Յովնանու . զի մարմին և արիւն ոչ յայանեաց քեզ , այլ Հայրն իմ որ յերկինս է » (Մատթ. ԺԳ. 17) : Պետրոս երբոր Քրիստոսի որդի աստուծոյ ըլլալը դաւանեցաւ նէ՝ այս տէրունական խօսքիս նայելով՝ մարմինը անոր չօգնեց : Հաց տեսածնիս Քրիստոսի ճշմարիտ մարմին՝ և գինի տեսածնիս Քնի ճշմարիտ արիւն հաւատալու համար ալ « Սարմին՝ ինչ ոչ օգնէ » : Աւստի՝ Պօղոս առաքեալն ալ՝ հաւատքի վերաբերեալ բաներուն խելքը արդէլք բըռնող մարդոց Տարժնաւոր կ'ըսէ . « Եւ ես եղբարք՝ ոչ կարացի խօսել ընդ ձեզ իբրեւ ընդ հոգեւորս , այլ իբրեւ ընդ Տարժնաւորս : Իբրեւ տղայոց ՚ի Քն՝ կաթն ջամբեցի ձեզ և ոչ կերակուր , զի ոչ եւս կարէիք . նա՛ և արդ իսկ ոչ կարէք . զի դեռ Տարժնաւոր էք » (ա՛ Վորն . գ . 1 . 2) :

Այս խօսքըս ասանկ հասկընալով՝ շատ աղէկ կրկասպի վարի խօսքին հետ : Ինչո՞ւ համար « Սարմին ինչ ոչ օգնէ » : Քանզի « Օբանն զոր ես խօսեցայ ընդ ձեզ՝ հոգի է և կեանք » : Եւ այն բանն որ հոգի է , այսինքն՝ այն որ ինքնին չխտենըվիր , անիկայ հասկընալու համար մարմինը ամենեւին

խեր չըներ : Սակայն այս այսպէս ըսելովս
 ալ՝ կըսէ . ձեր մէջը անանկներ կը գըտնը-
 վին որ ասոր չէն հաւատար . իրենց աչքին
 և ուրիշ զգայարանաց վկայութիւնները
 իմ խօսքէս վեր՝ կը բըռնեն : « Այլ էն ու
 մանք 'ի ձէնջ՝ որ ո՛չ հաւատան » : Հիմա
 նայէ՛ որ հոգի ըսածը ի՛նչ է եղեր . և ա-
 սով կրնաս հասկընալ թէ մարմին ըսածն
 ալ ինչ է « Մարմին ինչ ո՛չ օգնէ » խօսքին
 մէջ : « Ասան այնորիկ ասացի ձեզ՝ կըսէ ,
 թէ ո՛չ որ կարէ գալ առ իս , եթէ ո՛չ իցէ
 տուեալ 'ի Հօրէ իմմէ » : Այս խօսքըս՝
 Քրիստոսի ըսածին հաւատալուն վրայ հաս-
 կըցվիլը վերը բացատրեցի . և ասոր չէ՛ ը-
 սող չկայ : Հիմա այս տեղս վերի ըսած խօս-
 քին հետ եղած կապակցութիւնը՝ վերի
 խօսքին միտքն ալ կը բացատրէ . որ հոգի ը-
 սածը՝ հաւատոյ ներգործութիւնն է , որ
 հոգւոյն անանկ յատուկ գործն է՝ որ մարմ-
 նոյ հետ ամենեւին կապակցութիւն չու-
 նի . անանկ որ՝ մարմին խանրվածին պէս՝
 հաւատք ըլլալը կը վերնայ . կ'ըլլայ լոկ գի-
 տութիւն և տեղեկութիւն : Այլ ի՛նչ զար-
 մանք՝ որ ասանկ գործ մը լոկ հոգւոյ սեպ
 հական ըլլալուն համար հոգի ըսէ : Այս
 մտքիս վրայ՝ վերի խօսքին բացատրութիւր
 կըլլայ . « Անդանութի տուողը՝ հաւատքն
 է . այս բանիս մէջ մարմնական զգայու-
 թիւններէ առնրված տեղեկութիւնը խեր
 չըներ » : Քրիստոսի մարմինը ինքնին կեն-

դանութիւն կուտայ . բայց միայն՝ հաւատով ընդունողին : Հաց տեսնալով և մարմին ըլլալը չի հաւատալով իբրեւ լոկ հաց առնողին օգուտ չունի . չէ՛ թէ մարմին ըլլալը կամ չըլլալը այս հաւատքէս կախված է ; այլ առնողին կենդանարար ըլլալը այս հաւատքիս կընայի :

Ահա՛ Քրիստոսի տեսնն մերոյ այս գըլուխիս մէջ ըրած վարդապետութիւնը այս է . և մեր տուած բացատրութիւնը հարազատ ըլլալը՝ անաչառ կարգացողները ամէնն ալ կը վկայեն . թէ՛ որ անաչառութիւնը ձեռք առնելու հաճիք նէ՛ ձեզի ալ այնպէս գալը անշուշտ կը վրկայեմ : Հացը Քրիստոսի մարմինն չի կրնար ըլլալ ըսողներուն առարկութիւնները՝ ինչ որ բնական բաներէ կ'առնեն , ամէնն ալ հրեայներուն « զխորհարէ սա տալ մեզ զմարմին իւր յուտել » խօսքին տակը կը սրբունակի : Այն կերպ առարկութիւններուն Քրիստոս պատասխան չի տուաւ . քանզի տուողին ինչ կերպով տալը՝ առնողին հասկընալու և հասկընալ ուղեւոր բանը չէ՛ . առնողը իրեն ինչ պէս առնելը պիտի հոգայ , որ Քրիստոսի մարմինը հասարակ հացի պէս առնելով դաստապարտութեան արժանի չըլլայ : Պատասխան չի տալուն մէկ սրտոճառը այս է : Արհրորդ պատճառ մըն ալ այն է՝ որ Քրիստոս ինչպէս տալիքը հասկըցընէր ալ նէ՛ ըսողները հասկընալիք չունէին : Ասոր պէս

երբ որ Քրիստոս Արևոզիմոսի ըսաւ որ ջու-
 րէն և հողիէն ծնանիլ հարկ է արքայու-
 թիւն մըտնելու համար, և Արևոզիմոս Իզ-
 միր տըպիւած Ալեքսանդրական Կարող-Թի-նէ-
 ըն յու լիսի տետրակին հեղինակին պէս՝
 ասոր վերստին ծնունդ ըլլալուն խելքը չի-
 հասաւ, և « զիսորդ մարթի այդմ լինել »
 ըսաւ նէ, Քրիստոս պատասխան տուաւ .
 « Այթէ զերկրաւորս ասացի ձեզ՝ և ոչ հա-
 ւատայք, զիսորդ եթէ զերկնաւորսն ասա-
 ցից՝ հաւատայցէք » (Յով. 4. 9. 12) :
 Հաւատոյ վերաբերեալ բաներուն շեշտը
 հարցնողին՝ Քրիստոսի պատասխանը այս
 է. և նորադանդու թեան խելք տրվող պար-
 զամիտները՝ որ ասանկ շեշտ հարցնելներ
 ստրված են թէ՛ մկրտութեան, թէ՛ հաղոր-
 դութեան, և թէ ուրիշ խորհուրդներուն
 վրայ. պէտք է որ այս « Օխարդ հասարայցէ »
 խօսքը լսելէն զգուշանալու համար՝ աստ-
 ուածային խօսքին պարզմտութեամբ հա-
 ւատան : Ասանկ հարցմունքներու պատաս-
 խան չիտալնուս երբորդ պատճառն ալ չի
 ծածկեմք, որ լոկ մեր կողմէն է. և այն է՝
 որ մենք չեմք գիտեր թէ ասիկայ քննչպէս
 կրնայ ըլլալ : Գիտեմք որ հացի կերպարա-
 նօք հաղորդութեան խորհուրդին մէջ տե-
 սածնիս և ճաշակածնիս՝ Քրիստոսի մար-
 մինն է ճշմարիտ : և գինի տեսածնիս՝ Քր-
 ըիստոսի արիւնն է ճշմարիտ . բայց քննչպէս
 եղեր է՝ չեմք գիտեր : Կրնակ ինչ ըլլալը

յայտնեց Քրիստոս սուրբ աւետարանին մէջ . մենք ալ անկէց սորվեցանք՝ որ ամէն հաւատալու բաները մեզի կրտորվեցրնէ : Ինչպէս ըլլալը Քրիստոս չըսաւ . մենք ալ չիտորվեցանք . չեմք գիտեր :

Իսկ ասիկայ ձեր հրամանոցը զրուցել պէտք չըլլար կարծեմ : Մեր խօսքը այն է որ՝ հաղորդութե խորհուրդը Քրիստոսի ճշմարիտ մարմին և արիւն է ըսելնիս սուրբ գրոց խօսքին և ոգիին հակառակ չըլլալը պիտի հաստատէինք . բնական բաներու կամ զգայարանաց իմացուցածին կամ մարդուս մտքին դատմանը համաձայն կամ հակառակ ըլլալուն վրայ խօսիլ չիտատացանք . և չէինք կրնար ալ խոստանալ , ոչ հրամանքդ՝ և ոչ ես . ուստի՝ սուրբ գիրքի խօսքերէն այս հաւատոյս դէմ բան մը ցըցրնելիք ունիք նէ՝ կրբրնեմք . բնական գիտորդութիւններէն առնելով՝ առարկութիւններուն պատասխան տալու պարտականութիւն չունիմք : Գանք հիմա սուրբ գիրքէն առնելով՝ ուրիշ վկայութիւններուն :

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ .

Հաղորդութեան խորհրդոյն սահմանադրութեանը խօսքը :

Կախառնաւում եղած խօսքերուն և վարդապետութեանը վրայ տարիի մը չտի ժամանակ անցնելով՝ Յիսուս Քրիստոս իր

խաչելու թեանը և երկինք ելլելուն մօտ
 ատենը՝ իր աշակերտներուն հետ վերջին
 զատիկը ըրած իրիկունը կախառնաում
 խոստացածը կատարեց : Այն ատենը՝ որ
 մարդիկ Աստուծոյ հետ պիտի հաշտուիլին
 Քրիստոսի խաչին վրայ պատարագելովը ,
 Քրիստոս օրէնքին պատու իրած զատիկը կա-
 տարելէն ետքը իր սուրբ և արարչագործ
 ձեռքը՝ սեղանին վրայ գրտնըված հացէն
 առաւ օրհնեց , կրտրեց . և աշակերտնե-
 րուն տուաւ ըսելով . « Առէք կերայք .
 այս է մարմին իմ » : Բաժակն ալ ձեռքը
 առաւ գոհանալէն ետքը անոնց տուաւ ու
 ըսաւ . « Արբէք ՚ի գմանէ ամենեքեան , զի
 այդ է արիւն իմ նորոյ ուխտի , որ ՚ի վե-
 րայ բազմաց հեղու ՚ի թողու թի մեղաց » :
 Այս պատմութիւնս սուրբ գրոց մէջ չորս
 տեղ գրուած է . ամէնն ալ նոյն կարգաւ
 և նոյն բառերով (Սաղմ . իզ . 26 . 27 . 28 :
 Սաղմ . ժգ . 22 . 23 : Ղուկ . իբ . 19 . 20 : Թիմ .
 կորնի . ժԹ . 24 . 25) : Առաքեալները անշուշտ
 նոյն հետայն իմացան և մտքերնին եկաւ
 կախառնաում եղած խօսքը . հասկըցան որ
 քնչպէս Քրիստոսի մարմինը ճշմարիտ կե-
 րակուր՝ և արիւնը ճշմարիտ ըմպելի է ե-
 ղեր . Քանզի ճշմարիտ կերակուրի և ճըշ-
 մարիտ ըմպելիի տեսակներու տակ կը տրու-
 վի կոր :

Այս խօսքիս մէջ այլաբանութիւն չի
 կայ . փոխաբերութիւն չի կայ . Քրիստոս հացը

իր ձեռքը առնելով աշակերտաց կ'երկրն-
 ցընէ և կըսէ . « Ըյս է մարմին իմ » : Թէ
 որ բառերը իրարու քով շարվելով խօսողին
 միտքը կը հասկըցվի նէ՝ անհնար է Քնի
 այս խօսքերէն ուրիշ միտք հասկընալ . ե-
 թէ ոչ՝ այսքան միայն , որ Քրիստոսի ձեռքը
 բռնած բանը՝ Քրիստոսի իր մարմինն էր :
 Եւ այն ալ ո՞ր մարմինը . « Ըյս է մարմին
 իմ որ վասն բազմաց տուեալ » (Ղ՛ւ-ի . իբ .
 19) : « Ըյս է մարմին իմ որ վասն ձեր »
 ւն . Վրն . Ժւն . 24) : Նմանապէս՝ ձեռքը ա-
 ռած բաժակին մէջի բանը՝ Քրիստոսի իր
 արիւնն էր . և այն ալ ի՞նչ արիւն : « Ըյդ
 է արիւն իմ նորոյ ուխտի՝ որ ՚ի վերաց
 բազմաց հեղու ՚ի թողութիւն մեզաց »
 (Սաղ . իզ . 28) : « Ըյս է արիւն իմ նորոյ
 ուխտի՝ որ փոխանակ բազմաց հեղու » .
 (Սաղ . Ժդ . 24) : « Ըյս բաժակ է նոր ուխտ
 իմով արեամբ վասն ձեր հեղելոյ » (Ղ՛ւ-ի .
 իբ . 20) : « Ըյս բաժակ նոր ուխտ է իմով
 արեամբ » (ւն . Վրն . Ժւն . 25) : Քրիստոսի
 խօսքը անշուշտ անանկ խօսք էր՝ որ մէկը
 ելլէր և իրեն հարցընէր թէ այդ ձեռքինըդ
 ի՞նչ է՝ որ մեզի կուտաս կար , անոր այս խօս-
 քովս կրնար սրտասխան տրրվիլ , ըսել
 է որ՝ Քրիստոսի ձեռքը բռնած բանին
 ինչ ըլլալը կը հասկըցընէր : Նկատելու բան
 մըն ալ այս է աւետարանիչներուն և ա-
 ռաքելոյն այս խօսքերուն մէջ՝ որ մէկերնին
 ալ հայ և գիւնի բառը չի շէր Քրիստոսի

խօսքին մէջը : Այլ որ Քրիստոսի մէկ ան-
 գամի խօսած խօսքը ամէն աւետարանիչ
 ալ գրելու ըլլան նէ՝ իմաստը առնելով՝
 նոյնը այլ և այլ բառերով կը բացատրեն :
 Աւետարանները իրարու հետ բաղդատե-
 լով այս ըսածիս օրինակ շատ գտնելու են
 համար՝ հոս ալ առանձին օրինակով հաս-
 տատելու կարօտ չեմք ալ նէ՝ տէրու
 նախն աղօթքին մէջի տարբերութիւնը
 յիշեմք . որ մէկ տեղ մը կը կարդամք . « թո՛ղ
 մեզ զպարտիս մեր » (Մատթ . 9 . 12) . և ու-
 րիչ տեղ մը կը կարդամք , « թո՛ղ մեզ զմեզս
 մեր » (Մատթ . 10 . 4) . և ասով կը հասկը-
 նամք՝ որ Մատթէոս աւետարանչին ըսած
 պարտքը՝ մեզք կը նշանակէ եղեր : Արդ
 նային այս տեղս ալ առաքեալներուն մէկը
 կամ մէկալը՝ որ աւետարանը գրեցին , այս
 բառին տեղը կամ քովը հայ բառն ալ գը-
 նել , թէ որ այն տեղը երկուքին նշանա-
 կութիւնը մէկ ըլլար . կամ թէ Քրիստոսի
 այս ըսած բանը հաց ըլլար նէ : Այս թէ՛
 է բառին տեղը կրնար մէկը յոյսանէ կամ
 նշանակէ գնել , թէ որ այս բայերուն ամէ-
 նուն նշանակութիւնը մէկ ըլլար նէ : Ա-
 սիկայ ասանկ չըլլալուն համար կ'ըսեմք , որ
 Քրիստոսի ձեռքը բռնած բանը՝ որուն
 համար լոկ այս ըսաւ , սոսկ հաց չէր . ինչ
 որ ըսաւ նէ այն էր , այսինքն՝ իրեն մեղի
 համար տուած մարմինն էր : Ամանապէս
 բաժակին մէջներ գինի չէր , ինչ որ ըսաւ

նէ այն էր . այսինքն՝ մեզի համար թափած արիւնն էր :

Ասկէց զատ . ամէնն ալ կը խոստովանին որ՝ Քրիստոս այս խորհուրդըս հաստատելով հին պատեքը որ օրինակ էր՝ վերցուց . քանզի բուն իրը գալէն ետքը օրինակը պէտք չըլլար : Թէ որ հացը՝ Քրիստոսի մարմնոյն օրինակ ըլլար և Քրիստոսի մարմինը նշանակէր , և թէ որ գինին՝ Քրիստոսի արիւնը նշանակէր նէ՝ Քրիստոս մէկ օրինակը վերցուցած և անոր տեղը մէկ ուրիշ օրինակ մը դրած կ'ըլլար : Բուն ճշմարտութեանը ամենայարմար օրինակ մը վերցուցած՝ և ամենեւին չի նմանելու օրինակ մը տուած կ'ըլլար : Յայտնի է որ՝ խաչին վրայ մեռած Քրիստոսի մարմինին աւելի յարմար օրինակ կրնար ըլլալ զատկական անարար գառը (Լ; Էջ . Ժբ . 5) . որուն արիւնը գրանը փայտերուն վրայ քրովեցաւ երբայեցւոց Ագիտոսէ ազատութեանը համար : Անոր արիւնն ալ իրեն արեանը շատ աղէկ օրինակ կ'ըլլար : Ուստի թէ որ օրինակ մը զատկական գառն էր , օրինակ մըն ալ Քրիստոսի տուած հացն ու գինին էր նէ՝ առաջին օրինակը աւելի յարմար էր՝ քան թէ երկրորդը . և փոխել չէր արժեր : Արնար այն իրիկունը որ գառը կերան , գառին համար ըսել աշակերտներուն . « Օ այս արարէք առ իմոյ յիշատակի » . այս գառը՝ որ մինչեւ հիմա կը մօրթէիք իբրեւ

խորացելացիններուն Ազխատոսէ ազատվելուն յիշատակ, ասկէց ետքը իմ խաչուս և մահուամբս ձեր և բոլոր մարդկային ազգի ազատութեանը օրինակ բըռնեցէք, և այս արարողութիւնս անոր համար կատարեցէք :

Կարելի է որ այս բանէս ոմանք նեղը լըծվելով՝ զատկական գառին Քսի օրինակ ըլլալը չի բըռնեն, վարդապետական մէկ յարմարութի մըն է ըսեն : Իրենց կարծիքին վրայ յամառող մարդոցմէ կը յուսացվի որ ըսված խօսքը քրննելուն տեղը աւսանկ անարժան փախուստներու ձեռք զարնեն : Աւստի զատկական գառին Քսի խաչին վրայ սլատարագելուն օրինակ ըլլալը՝ սուրբ գիրքին խօսքովն ալ հաստատել պէտք է : Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ, « Օ, առիկ մեր զենաւ Քրիստոս » (ԹԻՄՈՒԹ. Ե. 7), և գեղեցիկ բարոյական խրատ մը կը հանէ բաղարջակերաց տօնին ատենը եղած մէկ մասնաւոր սովորութենէն՝ որով խմորեալ հացը տըներէն դուրս կը հանէին և ասանկով տունը կը մաքրէին (ԼԵՎԻ. ԺԷ. 15) : Յովհաննու յայտնութեան մէջն ալ կը գըտնեմք որ՝ սուրբ Յովհաննէս աւետարանիչը այն հրաշալի տեսիլքին մէջ տեսաւ, որ աթոռոյն և չորս կենդանիներուն և երէցներուն մէջ տեղը մորթըված գառն մը կար, և չորս կենդանիները և քսան և չորս երէցները կ'ըսէին, « Մրժանի ես առ-

նուլ զգիրդ և բանալ զկնիք գորա . զի զե-
նար և զնեցեր զմեզ Աստուծոյ արեամբ գ-
քով » : Այս նմանութիւնս այնքան հա-
մեմատ է որ՝ քիչ մը վարձ գառն բառը իբ-
րեւ Քրիստոսի անուն գործ կ'ածէ . « Ար-
ժան է գառնդ զենեալ առնուլ զմեծու-
թիւն . . . որ նստի յաթոռն՝ և գառնն՝ օրհ-
նեալ բարձրացեալ և փառաւորեալ յա-
ւիտեանս յաւիտենից (Յայք . Ե . 6 . 9 . 12 .
13) : Ասնց վրայ աւելցնւր սրբոյն Յով-
հաննու մկրտչի ըսածն ալ . « Ահաւասիկ
գառնն աստուծոյ որ բառնայ զմեզս աչ-
խարհի » (Յովհ . Թ . 29) : Այլ կը հասկը-
նաս որ՝ Քրիստոս թէ որ իբ խաչին և մա-
հուանը օրինակ պիտի ձգէր նէ՝ գառնա-
զենութիւն աւելի յարմար օրինակ կ'ըլլար
քան թէ հացն ու գինին :

Այլ և՛ թէ որ հացն ու գինին օրինակ
ըլլար նէ՝ զատկական գառը կ'ըլլար չէ՛ թէ
անմիջապէս Քրիստոսի՝ այլ անոր մարմնոյն
օրինակին օրինակ . քանզի հաղորդութե
խորհուրդը հաստատութեովը՝ պատեքը և
զատկական գառը խափանվեցաւ :

Տեսնեմք հիմա թէ Պօղոս առաքեալը
ինչպէս խմացաւ Քրիստոսի խօսքը : Սուրբ
առաքեալը կորնթացիներուն խորհած ա-
ռաջին նամակին մէջ երկու անգամ կը խոստ-
այս խորհուրդըս . և երկու անգամին ալ
անանկ խօսք մը չկայ որ եկեղեցւոյ հա-
ւատքին գէ՛մ եղած ըլլայ : Առաջինն է՝

տասներորդ գլուխին մէջ, որ կուռքերուն
 զոհված բաներէն չուտելու համար՝ հա-
 ւատացեալները յորդորելով կրսէ. « Բա-
 ժակն օրհնութեան զոր օրհնեմք՝ ո՛չ սպա-
 քէն հաղորդութի է արեանն Քրիստոսի :
 Հացն զոր բեկանեմք՝ ո՛չ սպաքէն հաղոր-
 դութի է մարմնոյն Քրիստոսի » (Թ. Կորն .
 Ժ . 16) : Այս տեղ հաց բառը տեսնալով
 գայթակղիլ պէտք չէ : Հաղորդութեան
 խորհրդոյն մէջ երկու բան կայ՝ իրարմէ
 տարբեր . մէկ մը բուն էութիւնը՝ և մէկ
 մը դրոսէն ունեցած հանգամանքները որ
 զգայութեան տակ կը մընեն : Բուն էութ-
 թեանը նայելով՝ մարմին Քրիստոսի է . և
 անիկայ ճաշակողները՝ Քրիստոսի մարմնոյն
 հաղորդ կ'ըլլան : Արտաքին հանգամանք-
 ներովը հաց է . քանզի զգայարաններուն
 ամէնուն ալ հացի հանգամանք և որպիսու-
 թիւն կըրցընէ : Ինչպէս որ տեսանելեաց
 տակը ինչալով հաց է՝ նմանապէս շօշափե-
 լեաց տակը ինչալով ալ հաց է . և կըտրե-
 լը շօշափելիքով կամ ձեռքով ըլլալուն հա-
 մար՝ սուրբ առաքեալն ալ շատ աղէկ կը
 խօսի, երբ բեկանելոյն՝ հաց կուտայ, բայց
 ճաշակած ատեննիս՝ որովհետեւ գոյու-
 թիւնն է որ մեր գոյութեանը հետ կը միա-
 նայ, հացի հաղորդութիւն չըսվիր . հա-
 ղորդութիւն մարմնոյն Քրիստոսի կ'ըսվի :
 Թէ որ հացը Քրիստոսի մարմնոյն լակ օրի-
 նակը և նշանակը ըլլար՝ և էութիւնը տար-

բեր ըլլար նէ , ի՛նչպէս այն հացը ուտողը Վրիստոսի մարմնոյն հաղորդ պիտի ըլլար . ի՛նչպէս կ'ըլլայ որ մէկ բանին գոյութիւնը իրեն առած չըլլալով այն բանին հաղորդ ըլլովի : Ա՛յն հաց ուտողներուն՝ դուք Վրիստոսի մարմնոյն հաղորդ եղաք ըսելը՝ յայտնապէս անոնք խաբել չըլլար մի :

Առաքելոյն մէկալ խօսքը ասոր պէս է . և ասկէց աւելի յայտնի կը նշանակէ հաղորդութեան խորհրդոյն ճշմարիտ մարմին և արիւն ըլլալը : Սուրբ առաքեալը այս խորհրդոյս հաստատութիւնը աւետարանիչներուն պէս պատմելէն ետքը կ'ըսէ . «Վանիցս անգամ թէ ուտիցէք զհացս զայս՝ և զբաժակս ըմպիցէք, զմահն տեառն պատմեցէք , մինչեւ եկեսցէ նա » : Հայ և Բաժակ բառերուն վրայ « դիմորոշը և այս դերանունը դնելով որոշեց որ առ հասարակ ամէն հաց ուտելու համար չէ . քանի որ հաց ուտէք և քանի որ գինի խումէք ըսել չէ . մէկ յատուկ որոշեալ հաց մը և բաժակ մըն է . և այն ալ յայտնապէս՝ քիչ մը վերը պատմած հացն ու բաժակը պիտի ըլլայ : Վերի պատմած հացը այն հացն է որ Վրիստոս ձեռքը առաւ . օրհնեց . « Այս է իմ մարմին » ըսաւ . ըսել է որ՝ վերի ըսածիս պէս՝ Վրիստոսի մարմինն է . նմանապէս գինին : Ինչո՞ւ համար հաց կըսէ . վերը ըսինք : Վանք սուրբելոյն խօսքին : « Այսուհետեւ որ ուտիցէ զհացս կամ

ընդիցէ զբաժակս տեառն անարժանու-
 թեամբ , պարտական եղիցի մարմնոյ և ա-
 րեան տեառն » : Խօսքը յայտնի կըցրցընէ՝
 որ հասարակ և լոկ հաց և բաժակ պիտի
 չըլայ ասիկայ : 1 . Քանզի հաց և բաժակ
 տեառն կ'ըսէ . այսինքն՝ Քրիստոսի իրենը
 եղած : 2 . Հաց և բաժակ բառերուն վը-
 րայ վերայիշեալ « գիրը դնելով՝ մօտերը
 յիշված հացը և բաժակը ըլլալը կըցրցընէ .
 այսինքն այն հացը՝ որուն համար Քրիստոս
 « Այս է իմ մարմին » ըսաւ . և այն բաժա-
 կը՝ որուն համար « Այս ուխտ է իմով ա-
 րեամբ » ըսաւ , բաժակը ինչով լեցված ըլ-
 լալը իմացընելով : Այլ ասով ալ՝ հացն ու
 բաժակը ինչպէս փեռան կ'ըլլան՝ հասկցուց :
 3 . Անարժանութեամբ ուտել մը դրաւ :
 4 . Անարժանութիւն ուտողը չէ՛ թէ պարզա-
 պէս փեռան կը մեղանչէ ըսաւ՝ որ բաժակին
 և հացին Տէրն է . այլ մարմնոյ և արեան փեռան
 պարտական պիտի ըլլայ ըսաւ : Այս հան-
 դամանքներուն մէկն ալ նորազանդներուն
 տուած և տալու մեկնութեանցը չկարմա-
 րիր : Այլ որովհետեւ ամէն տուած մեկ-
 նութիւննին քննելը երկար կ'ըլլայ , ուստի
 միայն՝ հազորդութեան խորհուրդը մէկ յի-
 շտոտակ մըն է ըսողներուն խօսքին հետ ու-
 նեցած անցարմարութիւնը նայիմբ . ասով
 մէկալներն ալ կըրնան հասկըցիլ :

Առաջինն ու երկրորդը՝ Քրիստոսի ը-
 սած խօսքին նշանակութիւնը կասկած են .

որ հացը ձեռքը առաւ՝ այս է մարմին իմ
 ըսաւ . և գինին բաժակովը ձեռք առնել
 լով՝ այս է արիւն իմ ըսաւ : Ա՛յ ըսելը՝ կը
 նշանակէ կամ օրինակն է ըսել չէ՛ . ինչ ըլ-
 լալը ցրցընել է՝ ինչպէս որ վերը ըսինք :
 Ասոր վրայ նորազանդները ըսելիք ունին ,
 որ հետեւեալ յօդուածին մէջ պիտի տես-
 նեմք . և անոնց ըսածին պատասխանը չի
 տուած ասիկայ հաստատելը՝ տրամաբա-
 նական սխալ մը կ'ըլլայ . ուստի այս տեղս
 ասոր վրայ չեմք խօսիր :

Արրորդ նշանակելու բանը՝ անարժա-
 նութեամբ ուտել ըսածն է : Հացը լով
 հաց մնալով՝ ուտողը կերած ատենը Քրի-
 ստոսի չարչարանքը և մահը միտքը բերէ
 ալ նէ , այս բաներըս միտք չի բերելով կեր-
 ված հացէն աւելի զօրութիւն չունենար .
 զօրութիւնը կ'ըլլայ յիշելուն վրայ . և թէ
 որ առաքեալը այս հացս միացն Քրիստոսի
 մահուանը յիշատակ բռնած ըլլար նէ՝ ը-
 սել պէտք էր . « Այսուհետեւ որ ուտիցէ
 զհացս կամ ըմպիցէ զքաժակն տեսառն , և
 յիշեացէ զմահ տեսառն անարժանութիւն » .
 և այլն : Այս յաւելուածս առաքեալը չի
 դնելով՝ անարժանութիւնը հացն ու բա-
 ժակը ուտելուն և ըմպելուն կրկերարեբի .
 և կրնայ ամէն մարդ հարցընել առաքելոյն՝
 թէ հասարակ հացէն ինչ տարբերութիւն
 ունի այս հացը . նմանապէս գինին , որ ու-
 տողէն և խմողէն արժանաւորութի կ'ուզ-

վի . անանկ արժանաւորութիւն մը՝ որ հասարակ հացիկերոյթի մէջ չի փրնտըւ վիր :

Չորրորդ՝ որովհետեւ գինին ու հացը փետուն է՝ անարժանութեամբ ուտողն ալ փետուն պարտական պիտի ըլլայ . հասպա այն ինչ է որ՝ պարտական եղիցի ճարճոց և արեան տեառն կ'ըսէ : Թէ որ հացն ու գինին Քրիստոսի ճշմարիտ մարմին և արիւն չեն նէ՝ այս մասնաւոր պարտականութիւնս ո՞ր տեղաց կրճագէ կոր : Օտոկական գառնը Քրիստոսի պատարագին օրինակ էր . անոր համար ըստման է մի որ՝ այն գառնը անարժանութեամբ ուտողը՝ Քրիստոսի մարմնոց և արեանը պարտական կ'ըլլար : Մանանայն օրինակ էր Քրիստոսի մարմնոցն . մանանայն ուտողէն բնաւ արժանաւորութիւն չէր ուղվեր . այս ինչ օրինակ է որ ուրիշ օրինակներու համար չուղված արժանաւորութիւնը ասոր համար ուղվի . և օրինակին անարժանութիւն մօտեցողը՝ օրինակեալին դէմ մեղք գործած և անոր պարտական եղած ըլլայ : Սուրբ գրոց մէջ ասոր պէս օրինակ փրնտըողը՝ թէ որ կ'ուզէ որ օրինակը ասոր ճիշդ նմանութիւն ունենայ , շատ պիտի հոգնի :

Աւարելոյն յաջորդ խօսքերը աւելի կը հեռացնեն օրինակ ըսողներուն կարծիքը : « Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր , և ապա 'ի հացէ անտի կերիցէ և 'ի բաժակէն արբցէ » : Ինչ բանի համար մարդս զինքը պի-

տի փորձէ : Սա հացը իմ ներսըս ընդու
 ներու արժանի եւմ թէ չէ՝ պիտի ըսէ . և
 ստոր վրայ զինքը պիտի փորձէ : Վայց ինչ
 պէս որ վերը ըսինք՝ լսկ հաց ուտելու հա-
 մար այդքան զինքը փորձել չուզեր : Վայց
 հացը Քնի ճշմարիտ մարմինը փոխարկը
 ված ըլլալով՝ և գինին Քրիստոսի ճշմարիտ
 արիւնը փոխված ըլլալով, ճաշակողին հարկ
 կ'ըլլայ Քրիստոսի սրտուոյն համար զինքը
 փորձել թէ Քն ամբողջ իր ներսը ընդու
 ներու բաւական մարբու թի ունի մի . մեզ
 քէ սրբըլելով անոր արժանացում է մի :
 Օտակական դառը որ տուն պիտի մորթը
 վի նէ՝ այն տունէն ամէն խմոր և խմորեալ
 հաց դուրս կը հանելին . տունը անանկ բա-
 ներէն կը մարբէին . Քնի օրինակը մտած
 տեղէն մեզայ օրինակները դուրս հանե-
 լու էր : Այս հացը ուտելու մարդը բուն
 մեզքերէն սրբըլելու է . քանզի առածը
 օրինակ չէ . բուն ինքն Քրիստոս է մարմ-
 նով : «Սրբեցէք ՚ի բաց զհին խմորն , զի
 և զիջիք նոր զանդուած , որպէս էքդ անխը-
 մօքք . քանզի զատիկ մեր զենաւ Քրիստոս :
 Այսուհետեւ արասցուք տօնս , մի ՚ի խը-
 մորն հին , և մի ՚ի խմորն չարութեան և
 անորդամութեան . այլ յանխմոր ստուգու-
 թեան և ճշմարտութեան » (ւն . Արդն . Է .
 7 . 8) :

Անորժանութեամբ ճաշակողին նորէն
 սրտիժ սրտունալով՝ սրտաճառն ալ հետը

կը գնէ՝ թէ ինչո՞ւ համար անանկ պատժոյ
արժանի պիտի ըլլայ . և կ'ըսէ՝ «Օ ի որ ու-
տէ և ըմպէ անարժանութեամբ , դատաս-
տանս անձին իւր ուտէ և ըմպէ . զի ո՞չ
խորէ զմարմինն տեառն » : Բ' սել է որ՝ տե-
րուհական մարմինը չորոշեր , այլ ուրիշ
հասարակ բաներու հետ կը շփոթէ . հա-
սարակ բան մը , կամ խօսքի կարգին համե-
մատ ըսեմք . հասարակ հացն ու գինին
ինչպէս կը բռնէ նէ՝ տերուհական մարմինն
ալ անանկ կը բռնէ : « Աջ խորէ զմարմինն
տեառն » զրուցվածքին ասկէց զատ մեկ-
նութիւն չխորովիր : Այլ մոլորութիւնս
խասպաշարեալ չեղող մարդ մը անհնար է
որ այս պարզ զրուցվածքէս անանկ միտք մը
հանէ , թէ Քրիստոսի մարմնոյն նշան և օ-
րինակ եղած հացը ուրիշ հացերէն զատել
ապրսպրած ըլլայ : Քանզի ո՞չ այս խօսքիս
կարգին , և ո՞չ սուրբ գրոց ուրիշ տեղե-
րուն հետ բազդատելով՝ այս միտքս հաս-
տատելու ապացոյց ամենեւէն չելեր : Այլ
մեր ըսածին պէս հասկընալ հարկ ըլլալով՝
ի՞նչ մարմին տեառն է անիկայ որ անար-
ժանութեամբ այն հացը ուտողը այս մար-
մինը չխորտրելուն համար դատասարտու-
թեան արժանի կ'ըլլայ . և լոկ հացը անար-
ժանութիւն ուտելն ու Քրիստոսի մարմինը
չի խորտրել ինչ յարմարութի կ'ունենան
իրարու . և թէ որ ասիկայ անարժանու-
թեամբ առնելը Քրիստոսի պատուիրանը

ոչինչ սեպել կ'ըլլայ պիտի ըսեն նե՛ առաքեալը ինչո՞ւ համար չըսաւ, զի ոչ խտրէ զհրամանն տեառն, այլ ո՛չ խտրէ զմարմինն տեառն ըսաւ: Ասանկ խօսքի մը մէջ՝ որ ժողովրդեան հարկաւոր խրատ տալ է, ասանկ անսովոր զրուցվածք կ'ըլլայ մի՛ որ մարդ չի հասկընայ: Ամէնուն հասկըցած պարզ միտքը այն է որ՝ այն հաց անունով բացատրածը Քրիստոսի մարմինը պիտի ըլլայ, որ անիկայ անարժանութեամբ ճաշակողը՝ Քրիստոսի մարմնոյն արժանաւոր պատիւը բրած չըլլայ:

Գ Լ ՈՒ Խ Ի .

Նորազանգներուն առարկութիւններուն քննութիւնը:

ՆԱԽԸՆԹԱՅ գլուխին մէջ գրրված խօսքերուն դէմ նորազանգները քանի մը պատասխան ունին. անոնք ալ քննեմք:

Քրիստոսի ըսած խօսքը զիրենք աւելի նեղը ձրգած է. ուստի Յովհաննու աւետարանին վեցերորդ գլուխին մէջ գրրված յայտնի խօսքերուն համար՝ որ նախընթաց գլուխին առաջին յօդուածին մէջ մեկնը վեցաւ, այլաբանական զրուցվածք է կ'ըսեն, և հաց բառով հաւատք, և ուտել բառով հաւատալ հասկընալու է կ'ըսեն:

Այս խօսքը թէ որ այլաբանութիւն էր նե՛

մեկնու թիւնը կամ առաքեալները կը հար-
ցընէին . ինչպէս որ ըրին . « Մեկնեա՛ մեզ
զառակ որումանցն ագարակին » ըսելով
(Մատթ . ԺԳ . 36) . կամ թէ լըսողները
ծուռ հասկընայիննէ՛ ինքը կը մեկնէր . ինչ-
պէս էրբ որ փարիսեցիներուն խմորէն ըզ-
գուշանալ հրամայեց նէ՛ առաքեալները ա-
նոնց եփած հացը չուտել ապրսպրեց կար-
ծելով՝ հետերնին հաց չառած ըլլալուն
փրայ կըցաւէին . սխալ կարծիքնին շիտկեց .
« Օ իմորդ ոչ իմանայք ըսելով , եթէ ոչ
փասն հացի ասացի ձեզ զգոյշ լինել ՚ի խը-
մորոյ փարիսեցւոցն և սադուկեցւոց »
(Մատթ . ԺԳ . 11) : Եւ էրբ որ Ղազարու
համար ննջեաց ըսաւ՝ որ մեռաւ ըսելու
տեղ առնրիլը հրէից մէջ ալ սովորական
էր . « Եղիցի եթէ ննջեսցէ տէր իմ արքայ
ընդ հարս իւր » (Գ . Թատ . ա . 21) : Նըն-
ջեաց Սողոմոնն » (Բ . Սնայորդ . Թ . 31) : « Որ-
պէս զփրաւորս որք ննջեն ՚ի գերեզմանի »
(Սաղմ . ձէ . 6) . և ուրիշ տեղեր ալ , բայց
առաքեալները չիմացան և սքարզապէս բը-
նանալ հասկըցան նէ , « Յայնժամ ասէցը-
նոսա Յիսուս յայտնապէս . Ղազարոս մե-
ռաւ » (Յովն . Ժա . 14) : Երբեմն ալ աւե-
տարանիչը կը բացատրէր Քրիստոսի առա-
կաւոր խօսքերուն միտքը , որ կարգացող-
ները այլաբանու թեամբ հասկըցիլը բա-
նը նկարագիր մտքով չի հասկընան . ինչպէս
էրբ որ Քրիստոս հրեայներուն ըսաւ , « Քա

կեցէ՛ք զտաճարդ զայդ , և զերիս աւուրս
կանգնեցից զգա » , հրեայները սողումնեան
տաճարին համար իմացան . աւետարանիչը
կ'իմացընէ որ առակ էր . « Բայց նա՛ ասէր
վասն տաճարի մարմնոյ իւրոյ » (Յ՞՛Է . ք .
19 . 21) : Այս խօսքերուս վրայօք այդպէս
մէկ տեղեկութի մը չի տար , ո՛չ Քրիստոս
և ո՛չ աւետարանիչը . որ հոս աւելի պէտք
էր . քանզի թէ որ այլաբանութիւն էր նէ՛
մեռնելու տեղ ննջել ըսելու պէս սովորա-
կան այլաբանութիւն չէր , չի լրաված մէկ
զրուցվածք մըն էր : Թէ որ ծուռ հասկը-
նալ էր նէ՛ լրսողները ամէնն ալ ծուռ հաս-
կըցան ըսելու կ'ըլլայ . և հասկըցածներ-
նուն վրայ մէջերնին վէճ ելաւ նէ՛ և մար-
մինը մեզի ինչպէս կրնայ տալ որ ուտեմք
կ'ըսէին նէ՛ ինչո՞ւ չըսաւ թէ խօսքս ծուռ
հասկըցաք . գո՛նէ ետքը խել մը մարդիկ
այս բանիս խելքնին չի հասնելով քովէն
գացին և առաքեալները մնացին նէ՛ ինչո՞ւ
համար ո՛չ առաքեալները հարցուցին Քնի
ըսածին միտքը , և ո՛չ Քրիստոս ինքը ըսաւ .
այլ մանաւանդ հարցուց . « Մի՞թէ և դուք
կամիք երթալ » . և Պետրոս առաքեալ
հաւատալը և հաւատքով ճանչնալը իմա-
ցընելով՝ « Տէ՛ր՝ ըսաւ . առ ո՞վ երթիցուք .
բանս կենաց յաւիտեանահանաց ունիս : Ալ
մէք հաւատացաք և ծանեաք՝ եթէ դու ես
Քրիստոսն որդի աստուծոյ » (Յ՞՛Է . ք . 69 .
70) : Վսնէ ուրիշները գայթակղութենէ

խնայելու համար սէտք էր մեկնել . այլաբանութիւն էր՝ և բուն միտքը չի բանալով անոնց գայթակղելուն և իրմէ զատվելուն թող տուաւ նէ՝ անոնց կորստեանը ուղղակի պատճառ եղած կ'ըլլայ Քրիստոս : Բայց հիմա այս խօսքիս այլաբանութիւնը սողնե՞րուն կը հարցընեմ . ի՞նչ նշան ունին այլաբանութիւն ըսլա՞ծ մէկ խօսք մը ուրիշ խօսքերէն որոշելու : Հո՞նք բառը իր բուն նշանակութենէն զատ՝ նմանութեան ըսլա՞ծ նշանակութիւն մըն ալ ունի , որ բաղմութե հրամայողին և ժողովուրդը կառավարողին կ'ըսլի . ի՞նչպէս . «Մ հովիւք Խորայէլի . մի թէ հովիւք զանձինս արածեն . ո՞չ հովիւք զխաչինս արածեն » (Լւկ. 14 . 2) : « Կացուցից ՚ի վերայ նոցա հովիւ զճառայ իմ զՎաւիթ . և նա՛ հովուեացէ զնոսա . նա՛ եղիցի նոցա հովիւ . . . և Վաւիթ ճառայ իմ իշխանն ՚ի մէջ նոցա » (անդ . 23) : « Տեսի զիմ Խորայէլ ցրուեալ ընդ լեբինս իբրեւ զհօտ՝ որոյ ո՞չ գուցէ հովիւ » (Գ . թմգ . իջ . 17) : Եւ ուրիշ շատ տեղեր ալ կան ասանկ զրուցվածքներ : Քրիստոս հովիւի նկարագրութիւն մը ըրաւ . (Յո՞նք . 1) և հասկընալը գժուար չէր . գո՛նէ առակ ըլլալը կը հասկըցվէր . բայց աւետարանիչը առանձին կ'իմացընէ որ այս խօսքս առակ էր . « Օյս առակ ասաց նոցա Յիսուս , և նոքա ո՞չ գիտէին թէ զի՞նչ էր որ խօսէրն ընդ նոսա » (անդ . 6) :

Թէ որ վեցերորդ գլուխին խօսքերն ալ առակ ըլլային նէ՝ սրբան չըսեմ յարմար, այլ մանաւանդ հարկաւոր ալ կ'ըլլար ըսելը. «Օչ այս առակ ասաց նոյն Յիսուս. և նորա ոչ գիտելին թէ զի՛նչ էր որ խօսէրն ընդ նոսա»։ Ասանկ նշան մը չի կէնալով՝ այլաբանութիւն ըլլալը ինչէ՞ն հասկընամք. ասիկայ հարցընելու իրաւունք ունիմք. և այլաբանութիւն է ըսողները նշան մը ցըցընելու պարտական են։ Թէ որ «Հոգին է կենդանարար, մարմին ինչ ոչ օգնէ» ըսելը կը բըռնեն, որպէս թէ ըսած խօսքերուն մարմնաւոր եղանակաւ մեկնութիւն տալու չէ՛ ըսել ուղած ըլլայ, աւետարան չին խօսքին կարգը ատիկայ բնաւ չարդարացըններ. անաչառ մտքով կարգաւ աւետարանը, և այս տետրակիս նախընթաց գլխոյն առաջին յօդուածին մէջ գրուած բացատրութիւնը. և տէս թէ այդպէս իմաստ մը կը վերցընէ՞ մի խօսքը։

«Այս է մարմին իմ» խօսքին վրայ Առտերի օրէն մինչեւ այս օրըս նորազանգներէն երկու հարիւրի չափ մեկնութիւններ ելան, որոնք բնաւ իրարու չէին նմաներ։ Այնչեւ Առտերի անձաբանութեան վարժապետ և մոլորութեան աշակերտ Քառըշդատը աս ծաղրական մեկնութիւնս անգամ տուաւ որ, Քրիստոս այժմ բառով ձեռքի բանը հասկըցընել չէր ուղեր, այլ բուն իսկ իր ձեռքին համար կը խօսէր. որպէս

Թէ ըսելով՝ այս ձեռքքս՝ որով ձեզի սա
 հացը կ'երկընցընեմ , իմ մարմինս է : Ա-
 սանկ մեկնու թէ վրայ խնդալը՝ ամէն պա-
 տասխանիի տեղ կը բըռնէ : Այց աւելի
 խորունկ մտածելով զարմանալ պէտք է ,
 թէ մոլորութեան մէջ յամառեալ մնալը՝
 և ճշմարտութիւնը ընդունելու կամք չու-
 նենալը՝ խելացի մարդոց անգամ ի՞նչ խօս-
 քեր ըսել կուտայ :

Այց հիմակիւն աղանդաւորներուն
 գործածած մեկնու թիւր այս բանիս վրայօք՝
 Օղևինկիին գտածն է , որ է այս : Ա՛րսէն
 թէ՛ « Այս է մարմին իմ » ըսելը՝ այս կը
 նշանակէ զմարմին իմ , կամ այս՝ օրինակ է
 մարմնոց իմոց ըսել է : Աւասոր օրինակ կը
 դրանենն անձաշունչ գիրքէն Յովսէփ նա-
 հապետին խօսքը , որ Փարաւոնին տեսած
 երազը մեկնելով ըսաւ . « Աօթն երինջ
 քն գեղեցիկք՝ եօթն ամ են , և եօթն
 հասկն գեղեցիկք եօթն ամ են » (Օ՞նն ,
 խսն . 26) : Անիէլ մարգարէն Աբուգու-
 գոնոսորայ երազը մեկնելով ըսաւ . « Դու
 ես գլուխն ոսկի » (Դան . ք . 38) : Աւ Քս
 ինքը սերմանացանին առակը մեկնելով ը-
 սաւ . « Ար սերմանէ սերմն բարի՝ է որդի
 մարդոց » (Ապր . Ժգ . 37) : Աւ ինչպէս որ
 այս խօսքերէն այն չի հասկըցովի որ տարի-
 ները իրօք կով էին , կամ Աբուգուգոնո-
 սոր թագաւորը՝ մէկ ոսկիէ շինած գլուխ
 մըն էր , կամ Քրիստոս իրօք արտերուն մէ-

ջը սերմ ցանազ երկրագործ էր . նմանապէս այս է մարմին իմ ըսածը անանկ հասկընաւ լու չէ կ'ըսեն , որպէս թէ հայը յիրաւի Քրիստոսի մարմին էր :

Այս սրտասխանա նորազանգներուն բերնէն լսող ողջամիտ մարդուն առաջին միտքը եկածը սա՛կ'ըլլայ , որ Քրիստոս այս է մարմին իմ ըսած ատենը որո՞ւն տեսած երազը կը մեկնէր , կամ ո՞ր առակին միտքը կը հասկըցընէր : Արկրորդ միտքը եկածը պիտի ըլլայ նմանութե՛ն անյարմարութիւն : Աօթն երինջքն գեղեցիկք՝ եօթն ամ են ըսելէն պիտի չի հետեւի որ տարիները իւրօր կող եղած ըլլան : Թէ որ այս նմանութիւնը նայիմք նէ՛ Քրիստոսի այս է մարմին իմ ըսելէն ալ պիտի չի հետեւի որ Քնի մարմինը հայ ըլլայ : Այս խօսքս եկեղեցւոյ դաւանութե՛ն չի դրայչիր , որ չըսէր թէ Քրիստոսի մարմինը հայ է , և մեր մարմնայն պէս միտէ և ոսկորէ և արիւնէ բաղկացեալ բան չէ . այլ կ'ըսէ որ՝ հայը որ Քրիստոս օրհնեց՝ և որուն համար այս է մարմին իմ ըսաւ , Քրիստոսի մարմին եղաւ . և Քրիստոսի մարմին ըլլալովը հայ ըլլալէն դադարեցաւ . անանկ որ՝ հայ եղած ատենը մարմին չէր , և մարմին ըլլալէն ետքը հայ չէ . միայն երեւոյթքը հայի երեւոյթք մնալով՝ թէ որ հայ ալ կ'ըսվի նէ՛ յատուկ իր դոյութեւնը անուներ չէ , ինչպէս որ Մովսէսի շինած սրբնձի օձաձեւ

դրօշեալին օձ կ'ըսալի, միայն ձեւոյն հա-
մար. թէպէտ գոյու թիւ օձ չէ՛, սղինձ է :
Քերականական կանոնով ալ այդ օրինակ
ներն ու Քրիստոսի խօսքը իրարու համե-
մատեմք նէ՛ նմանութի չեմք կրնար գրու-
նել : Ամանութիւնը լրման գալու համար
հարկ էր որ Քրիստոս առանց մէկ առակ
մը կամ մէկ նմանութի մը խօսելու՝ և ա-
ռաջկուց բնաւ նմանական մտքով խօսելը
հասկըցրնելու՝ առաքելներուն մէկ դուռ
մը ցրցրնելով՝ այս դուռը ևս եմ ըսէր .
կամ մէկ սրթ (ամա) մը ցրցրնէր, այս սր-
թը (աման) ևս եմ ըսէր . ինչպէս որ հա-
ցին ըսաւ . և այն ալ՝ հացի անուն անգամ
չի տարով, ասանկ որ ըլլար նէ՛ նորազանգից
մեկնութիւր օրինակ մը ունեցած կ'ըլլար .
սակայն Քրիստոսի զրուցիւածքը ճաղրական
կ'ըլլար : Ասանկ բան ըսած չունի Քրիստոս,
բերած օրինակնին ալ Քրիստոսի ըսած խօս-
քին նմանութիւն մը չունի :

Յիշեալ առարկութիւնս գրանդիւլուն
վրայ հետաքրքրական պատմութի մը կայ,
որ այս տեղս պատմեմք, մանաւանդ որ մէկ
օրինակ մըն ալ այս պատմութեւ մէջ կը
սրարունակի, որ անոր պատասխանն ալ
տալ հարկ է :

Յայտնի է որ նորազանգներուն նախա-
հայրը Առթեր՝ հաղորդութե խորհուրդը
ճշմարիտ Քրիստոսի մարմինը և արիւնը
սրարունակելուն կը հաւատար, թէպէտ

ինչ եղանակով պարունակելուն վրայ այլանդակ կարծիք ունէր, որ իրեն յատուկ էր. և այս հաւատքիս վրայ այնքան հաստատուն էր՝ որ Շ թրասպուրկ քաղաքի բնակիչներուն կը գրէր. թէ որ սբ գրոյ մէջ մէկ սղտիկ փաստ մըն ալ գտնէի ըսելու՝ որ հաղորդութիւն Քրիստոսի ճշմարիտ մարմին և արիւն չէ, ես այն փաստին եւ վելօք ու ժ տալով կը քարոզէի, Պապին և պապականներուն հակառակ: Քայց ինձի հարկ եղած է կ'ըսէր այս հաւատքիս վրայ անխախտ մնալ: Քառլըշգատ՝ հաղորդութեան խորհրդոյն մէջ Քրիստոսի մարմնոյն և արեանը իրական ներկայութիւնը ուրանալու համար վերոյիշեալ մեկնութիւն տուաւ, բայց իրեն հետեւող խիստ քիչ գտաւ. և վարդապետութիւն երկար ատեն չանցած բոլորովին մոռցրվեցաւ: Օ վիցցէնի Չուռիկ քաղաքին քարոզիչը Օուինկլի՝ յիշեալ պատասխանիս գտող հեղինակը եղաւ, թէ այս է մարմին իմ ըսելը՝ այս նըշանակէ զմարմին իմ ըսել է: Այլ ասոր վըրայ ճառ ալ գրեց: Այլ որովհետեւ ուրիշ գրութեան մէջ՝ խել մը կուսպաշաներու և անհաւատներու համար ալ գրած էր թէ անոնք ալ Քրիստոսի հետ արքայութիւնն են, ինչպէս որ մկրտութեան ճառին մէջ պատմած եմք (Լուչ. 21 — 22), Առտեր ալ անոր գեմ գրած ըլլալով իրարու հետ աւրրված էին, այս վարդապետութեանս

դէմ ալ գրեց Վուտեր . բայց Օուինկլի պատասխանեց՝ որ հաղորդութեան խորհրդոյն վրայ ըսածս վճռական զրուցվածք չէ , քննութեան համար առաջարկըված խօսք մըն է . և այս ըսելով անանկ կրցրցընէր որ՝ առաջարկած խօսքը թէ որ ընդունելի չըլլայ նէ՝ ինքը անիկայ ետ առնելու պատրաստ է . և ասով Վուտերին սիրտը շահեցաւ և հաշտուցեցան : Բայց խօսքին վրայ չիկեցաւ Օուինկլի . սկսաւ վճռաբար վարդապետել՝ որ հաղորդութեան խորհրդոյն հրաշարի խորհուրդ ըսել չարժէր . անիմանալի և անձառելի բան մը չունի . կրտրտըված հացը՝ խաչին վրայ արիւնի թափելով մեռնող մարմինը կը նշանակէ . և գինին՝ թափված արիւնը . և Քրիստոս այս նշաններս տուած ատենը՝ ասոնք ինչ բանի նշան էին նէ՝ այն բաներուն անունովը զրուցեց : Այս մեկնութիւն մարդու խելքի և զգայարանաց շատ համեմատ էր . Քրիստոսի խօսքին դէմ կուգար ալ նէ՝ քանի մը խօսքեր գտաւ սուրբ գրոց մէջ , որ իրեն անանկ երեւցան թէ Քրիստոսի ըսածին կը նմանի . ինչպէս են . « Այս եմ որթն » (Յո՛ւն . Ժե . 1) . « Այս եմ դուռն » (անդ . Ժ . 7) . « Վէմն էր ինքն Քրիստոս » (Ա . Կորն . Ժ . 4) : Տարբերութիւնը այն տեղն էր որ՝ այս է մարմին ըսած ատենը առակ չէր զրուցեր կոր . մէկ բան մը կը սահմանադրէր կոր . մէկալները յայտնի է որ ա

ուակ և նմանութիւն են . և յայտնի ըլլալը՝
 նոյն իսկ այն խօսքերուն կարգը կը վկայէ :
 Պէտք էր մէկ նոր սահմանադրութեան մը
 մէջ անանկ զրուցվածք մը գըտնել՝ և անի-
 կայ ասոր օրինակ բերել : Օրւինկլի շատ
 հոգնեցաւ . բայց չի գտաւ սուրբ գրոց
 մէջ անանկ մէկ զրուցվածք մը՝ որ առաջ-
 կուց կամ ետքը ըսած խօսքերէն չիմացընէ
 առակ և նմանութիւն ըլլալը . բուն ճշմա-
 ըիտ մտքով ըսածի պէս ըսէ և այն ալ ա-
 ռակ իմացվի :

Այս խօսքըս Օրւինկլին նեղը կը
 լըծէր . գիշեր ցերեկ ասոր վրայ մըտա-
 ծելով պատասխան մը չէր կրնար գըտնել .
 քանզի միտքը դրած էր չի հաւատալ . ա-
 նոր համար ինչպէս որ է նէ պատասխան
 մը տալը իրեն հարկ կը սեպէր : Ասոր վրա-
 յօք քաղաքին ատենադպիրին հետ վիճա-
 բանութեան բռնրված էր , և պատասխան
 տալու կարող չէր եղած : Ա իճաբանու-
 թիւնէն տասն և երկու օր ետքը՝ ինչպէս
 որ կը պատմէ Հօսքինեան , որ Օրւինկլի-
 ին աղանդոյն հետեւողներէն էր , երազ
 մը տեսեր է , որ ինքը կը պատմէ եղեր :
 Արագին մէջը իրեն անանկ եկեր է որ՝ տա-
 կաւին քաղաքին ատենադպիրին հետ կը վի-
 ճի . այն միջոցին մէկ սոսկալի երևոյթ մը
 կ'երեւի աչքին . որուն համար ինքն ալ չէ
 կըրցէր որոշել , սե՛ւ էր թէ ճերմակ : Ա-
 սիկայ իրեն ըսեր է որ , « Յիմար , ինչո՞ւ

ելից գիրքին մէջ գրած խօսքը չես պատասխաններ, ուր տեղ զատկական գառին համար գրած է՝ թէ « Օգտիկ տեառն է » (Աւելց. Ժբ. 11) . որ ըսել է՝ զատկին նշանն է . կամ զատիկը կը նշանակէ : Աղանդապետներուն համար երազապատում կ'ըսվինէ՝ շատ պարսպ խօսք չէ . այս պատմութիւնս կը ցրցընէ այն խօսքին իրաւ ըլլալը : Բայց ասիկայ Օղինկիէն ետքը եկողներուն բաւական եղաւ որ իրենց խօսքին հաստատութիւն այս օրինակս բերեն . սահմանադրութեան խօսքի մէջ նշանակված բանին անունը անոր նշանին տրրվիլը կրնայ ըլլալ ըսեն :

Բայց Օղինկի իրեն այս վկայութիւն սորվեցընողին սեւ կամ ձերմակ ըլլալը չի կրնար որոշել նէ՝ այս վկայութիւնս անկէց սորվելով գործածողներն ալ՝ վկայութիւննին յարմար կամ անյարմար ըլլալը չի կրցան որոշել : Օրինակ բերած խօսքերնին հոս լրման գրեմք նէ՝ կարգացողը դիւրաւ կը հասկընայ թէ ո՞րքան հեռու է այս խօսքըս՝ Քրիստոսի հաղորդութեան խորհուրդը հաստատած ատենը ըսած խօսքէն : Օգտկական գառը ուտելու կերպին վրայ պէտք եղած կերպերը սորվեցընելով Մովսէս մարգարէն Աստուծոյ կողմէն՝ կ'ըսէ . « Այսպէս ուտիցիք . գօտիք ձեր ընդ մէջս , և կօշիկք ձեր յոտս , և ցուպ ձեր 'ի ձեռին . փութանակի ու-

տիցէք, զի զապիկի փեռան է: Այլ անցից ընդ
 ամ երկիրդ եգիպտացւոց ՚ի գիշերիս յայս-
 միկ, և հարից զամ անդրանիկ երկրիդ ե-
 գիպտացւոց և այլն: Օյտիկ տեառն է
 ըսելէն ետքը անմիջապէս ըսած խօսքը կը
 ցըցընէ որ՝ ժամանակի կը վերաբերի, և
 փոխանակի ուրիշէ՝ ըսելուն պատճառը կ'ըլ-
 լայ, որպէս թէ ըսէր, անոր համար շու-
 տով կերէք կ'ըսեմ որ, Աստուած ձեզ ե-
 գիպտացիներէն զատելու, և ձեր տունը
 ամենեւին մէկուն քիթը չարունելով՝ ե-
 գիպտացիներուն ամէնուն ալ անդրանիկ-
 ները մեռցընելու ատենն է, շուտով կե-
 րէք՝ որ այն ատենը հացերնիդ կերած լը-
 մընցուցած ըլլաք, քանզի եգիպտացւոց ա-
 մէնուն տունը ասանկ վայնասուն փրթի
 նէ՝ պիտի գիտնան որ ձեզ թող չի տալ-
 նուն համար կը պատժուին կոր, ձեզ պի-
 տի արտորցունեն որ ելէք, ամէն բանով
 ճամբու պատրաստ՝ և հացերնիդ ալ կերած
 լըմընցած գըտնրիք: Այս մեկնու թեանս
 հաւատարմութիւնը՝ ամաշունչ գրոց խօս-
 քը անաշառութիւն վերէն վար կարգացողը
 կը հասկընայ: Այլ ասոր մէջ ոչ գառն զա-
 տիկի նշան է, և ոչ զատիկը գառին նը-
 շան, այլ զատիկ տեառն ըլլալը՝ զատկա-
 կան գառը արտորալով ուտելնուն պատ-
 ճառ տրված է, և այն ալ զի շաղկապով
 բացատրված է: Այս խօսքս՝ Քրիստոսի
 հաղորդութեան խորհուրդը հաստատած

ատենը « Այս է մարմին իմ » ըսելուն հետ
 քնն յարմարութիւն կրնայ ունենալ :

Եկեղեցւոյ հաւատքը շնորհունոյնները
 առարկութի մըն ալ ունին , որ կ'ըսեն :
 Քրիստոս հաղորդութեան խորհուրդը
 ինքը հաստատեց և առաքեալներուն ալ
 նոյնը ընել ապրապրեց նէ՛ ըսաւ . « Օյս
 արարէք առ իմոյ յիշատակի » (Վճ. իբ .
 19 : Ա. կրքն . Ժմ . 24 . 25) : Իրօք ներկայ
 եղած բանը յիշելու համար ուրիշ բան
 չուզեր . Քրիստոս այս խորհուրդս կատա-
 ըել կը պատուիրէ զինքը յիշելոյ համար .
 անանկ է նէ Քրիստոս այս խորհուրդիս
 մէջը ներկայ չէ :

Ասիկայ ըսողներուն այն ալ գիտնալ
 պէտք էր որ՝ մէկ բան մը ներկայ ըլլալով
 յիշման կարօտ չըլլալու համար հարկ է որ
 իր բուն կերպարանքովը ներկայ ըլլայ . և
 ներկայութիւնն ալ զգալի ըլլայ : Այս եր-
 կու հանգամանքիս մէկը պակաս ըլլայ նէ՛
 գըտնելածը պակաս եղածին յիշատակու-
 թիւն կ'ըլլայ : Հաղորդութեան խորհուր-
 դոյն մէջ Քրիստոսի ներկայութիւնը ճշ-
 մարիտ և իրական է , բայց իր բուն կեր-
 պարանքովը չէ . մարմնով ներկայ է՝ սա-
 կայն մարմինը հացի կերպարանքի և երեւ-
 լոյթի տակ պահված է : Աւստի այն
 զգալի նիւթը՝ որ հաց կ'երեւի և իրօք
 Քրիստոսի մարմինն է , որ գինի կ'երեւի և
 իրօք Քրիստոսի արիւնն է , նոյն իսկ մարմ-

նոյն և արեանը յիշատակն են իրենց երեւ
 ւոյթքովը , թէպէտ բուն գոյութեամբը
 նոյն յիշատակեալ բանն են : Ներկայ և չի
 տեսնելիւժ բան մը յիշելու օրինակ ունիմք
 զԱստուած յիշելը : Վիտեմք և կը խոստու
 վանիմք որ Աստուած իրեն անսահման և
 անչափ էութեամբը ամէն տեղ ներկայ է .
 Վաւիթ մարգարէն ալ կ'ըսէ որ Աստուած
 ամէն տեղ է . « Թէ ելանեմ յերկինս՝ դու
 անդ ես , և թէ իջանեմ ՚ի դժոխս՝ և անդ
 մօտ ես : Թէ առից զթեւս իմ ընդ առա
 ւօտս և բնակեցայց յեզերս ծովու , սա
 կայն և անդ ձեռն քո առաջնորդեսցէ
 ինձ » . (Սաղ . ՃԼԸ . 8 , 9) : Այսբան ներ
 կայութեամբը՝ տակաւին յիշելու կարօտ
 է եզեր . ինչպէս որ նոյն Սարգարէն կ'ը
 սէ . « Յիշեցի զԱստուած և ուրախ եղէ »
 (անդ . հգ . 4) : Այլ ասիկայ անոր համար է
 որ՝ ներկայութիւնը հաւատով կը գիտցրիւ ,
 աչքով չի տեսնելիւր . և պէտք կ'ըլլայ շա
 անգամ միտք բերել : Ասոր պէս հազոր
 դութեան խորհրդոյն մէջն ալ սրբագոր
 ծութենէն ետքը ներկայ ըլլալուն հաւա
 տալու է , թէպէտ և չի տեսնես :

Նորաղանդներուն կողմէն ուրիշ ա
 ռարկութիւն մըն ալ այս է : Թէ որ ամէն
 օր եկեղեցիներու մէջ եղած պատարագին՝
 հացը Քրիստոսի ճշմարիտ մարմին , և գի
 նին Քրիստոսի ճշմարիտ արիւն կը փո
 խարկի նէ , հարկ է ըսել որ ամէն օր հը

րաշք կ'ըլլայ մինչեւ հիմա . և պիտի ըլլայ մինչեւ աշխարհքիս վերջը : Սակայն ասոր դէմ երկու բան կայ կ'ըսեն : 'Նախ' հրաշք ըսված բանը յայտնի և ամենուն զգալի պիտի ըլլայ : Այլ երկրորդ , շատ ատեն կայ որ հրաշք ընելու կարողութիւն վերցրված է եկեղեցիէն :

Ար յիշէք որ այս առարկութիւն հրամանքնիդ բերնով ալ ըրիք . և մենք այս փոխարկութեւս հրաշք ըլլալը խոստովանեցանք . որ հիմա ալ կը խոստովանիմք , աստուածային ամենազօր կարողութեւնը գործ ըլլալուն համար . բայց մէկալ երկու բանը չընդունեցինք . հրաշքին միշտ և ամեն ատեն զգալի ըլլալը , և հրաշք ընելու կարողութիւն եկեղեցիէն վերցած ըլլալը , և հիմա ալ և յաւիտեան ալ չեմք ընդունիր : Հրաշքը ամեն ատեն զգալի չըլլալուն , և մինչեւ հիմա շարունակվելուն վրայ ձեր այն կարծիքը ասպացոյց առի . որ դուք հաստատութեւ կը հաւատայք թէ ամեն ժամանակ երբ որ մէկ մարդ մը աստուծու մէ մտաց լուսաւորութի ուղեւէն ետքը սուրբ գիրքը կարդայ նէ՛ չոգին սուրբ անոր միտքը կը լուսաւորէ . որով սուրբ գրոց միտքը շիտակ կը հասկընայ : Արդ՝ նք չոգին մարդուն միտքը լուսաւորէ նէ՛ զգալի կերպով չիմացվիր այս լուսաւորութիւնը . և նոյն իսկ լուսաւորվեցայ ըսող մարդն ալ իր ներսէն բան մը չի հասկընար .

միայն զինքը լուսաւորված կարծելէն կախ
ված բան մըն է . որ ինքը իբրեւ ճշմարիտ
կը բըռնէ և կը հաւատայ , սակայն սուրբ
Հոգւոյն մէկ մարդուն միտքը լուսաւորե-
լը հրաշք է . քանզի բնական պատճառնե-
րէ կապված գործողութի մը չէ : Այլ ասի-
կայ նորազանդներուն կարծեօքը՝ ամէն օր
կ'ըլլայ . քանի որ մէկ մարդ մը աստուծմէ
մտաց լուսաւորութի ուղեւով սուրբ գիրք
կարդայ նէ :

Այս պատասխանւոյս զօրութիւնը հաս-
կընալով՝ փախուստի ճամբայ մը բռնեցիր
այն ժամանակը . կարելի է որ ըսիր սուրբ
Հոգւոյն մարդուն միտքը լուսաւորելը
բնական եղանակով ըլլայ :

Բայց արարած բանի մը վրայ բնական
եղանակով ազդող բանն ալ արարած պիտի
ըլլայ . արարչին արարածոյն հետ ունեցած
անմիջական հաղորդութիւնը միշտ հրաշք է .
և մինչեւ որ սր Հոգին արարած է չըսէք
նէ՛՝ հոգւով սրբով եղած մտաց լուսաւո-
րութիւնը բնական եղանակաւ կ'ըլլայ չէք
կրնար ըսել :

Այս ըսվեցաւ նէ՛՝ հրամանքնիդ պա-
տասխան տուիք որ՝ Հոգին սր մէկ մար-
դուն միտքը լուսաւորէ նէ՛՝ զգալի կ'ըլլայ .
որովհետեւ վաքքն ալ գէշէ աղէկի կը
փոխվի : Այլ երբ հարցուցի որ՝ չի կրնար
ըլլալ արդեօք՝ որ մէկ բրիստոնէի մը հա-
ւատքը ուղիղ , միանգամայն և գործքը չար

ըլլայ : Ասոր համարձակ պատասխան առելի թէ չի կրճնար ըլլալ . որով հաւատոյ ճրջմարտուիլ ճանչնալու նշան մը ցրցուցած եղար գործոց աղէկուածիլը . անանկ որ՝ ուրուն վարքն որ աղէկ տեսնեմք նէ՛ կարող պիտի ըլլամք հասկընալու թէ անոր հաւատքն ալ շիտակ է :

Բայց երբ որ մէկը տեսնեմ, որ ամէն կերպով հրամանացդ նման կը հաւատայ, և վարքը գէշ է . այսինքն՝ հաւատով քեզի կը նմանի՝ և վարքով կը տարբերի, անոր համար ի՛նչ պիտի ըսեմ : Հաւատքը շիտակ է ըսեմ՝ նէ՛ վարքը գէշ է . և հրամանքդ կ'ըսես որ՝ վարքը գէշ եղող մարդուն հաւատքը շիտակ ըլլալ անհնար է : Թէ որ հաւատքը ծուռ է ըսեմ նէ՛ քու հաւատքդ ալ ծուռ եղած պիտի ըլլայ . քանզի ինչպի որ ենթադրեցինք՝ երկուքիդ հաւատքը ամէն կերպով նոյնն է : Ալ չեմք կրճնար ըսել՝ որ մի և նոյն հաւատքը հրամանքդ դաւանիս նէ շիտակ կ'ըլլայ . մէկ ուրիշ մը դաւանի նէ՛ անոր վարքը քու կինեդ քիչ մը գէշ ըլլալուն համար հաւատքը սուտ կ'ըլլայ : Ալ ասիկայ ընդունիս նէ՛ հարկ կ'ըլլայ ըսել որ Քրիստոսի աշխարհք գալէն առաջ ճշմարիտ հաւատք չկար . քանզի բոլոր մարդիկ մեղաց տակ էին և Քրիստոս անոնք մեղաց գերութեն ազատեց : Ալ ասկէ կը հետեւի որ՝ ճրջմարիտ հաւատքը աշխարհքի ստեղծումէն

հինգ հազար այսքան տարի ետքը գոյացաւ .
 և Քրիստոսէ առաջ եղողները կամ փրկու-
 թեան չի հասան , կամ թէ որ հասան նէ՝
 ճշմարիտ հաւատք ունենալն ալ շատ հար-
 կաւոր եղած չըլլար մարդոյս փրկութիւնը :

Ասոնց վրայ խորհրդածութիւն ընելով
 կարելի է որ Հոգին սուրբ միտքըդ յիշաւի
 լուսաւորեց . և այն ատենական ըսածներու դ-
 անհիմն ըլլալը հասկըցար : Այս ասանկ ըլ-
 լայ նէ՝ մեր ալ փափաքած բանն է . որով-
 հետեւ փրկարար հաւատքին ճամբան մը
 տած կ'ըլլաս :

Բայց որովհետեւ այս խօսքերնուդ ան-
 հիմն ըլլալը լոկ մարդկային տրամաբանու-
 թիւնն ալ կրնայ հասկըցնել . որով հարկ
 կ'ըլլայ դրած սկզբունքդ հաստատ բռնե-
 լու համար՝ հակառակ ըսածնիս ուրանալ .
 և ըսել թէ սուրբ գիրք կարդացողը Քր-
 իստոսի եկեղեցիին գտածէն զատ և ա-
 նոր դէմ բան գրանելու մտօք կարդայ նէ ,
 թէ և հոգին սուրբէն մտաց լուսաւորու-
 թիւն ուղէ , ուղածը գրանելիք չունի .
 ուստի այդպիսի հրաշք չեմ ընդունիր :
 Այս ըսելով մեղի պէս ըսած կ'ըլլաս . ուս-
 տի պէտք կ'ըլլայ սկզբունք բռնած խօս-
 քիդ սուտ և անհիմն ըլլալը ուրիշ կերպով
 ստացուցանել :

Ուստի նախ՝ կ'ըսեմ . Աստուծոյ ըրած
 հրաշքը ամէն ատեն զգալի կերպով չըլլար .
 երբեմն անանկ հրաշք կ'ընէ՝ որ լսողը հա-

ւատարու է : Այլ ասոր՝ օրինակ ունիմք Քրիստեան մերոյ կուսական ճնունդը : Այլ սուլթեամբ կը յղանայ սուրբ Աճաճինն զՔրիստոս . կուսուլթեամբ կը ճնանի . և ասիկայ Ասայի մարգարէն իբրեւ նշան կամ հրաշք կը ցըցընէ . « Տացէ ձեզ տէր ինքնին նշան . ահա կոյսն յղասցի և ճնցի որդի » (Ասայի . է . 14) : Բայց Քրիստոսի ժամանակակիցներէն ո՞վ գիտէր թէ Քրիստոս կուսածին է . ամէնէն առաջ Յովսէփ կասկածի գնաց . որ միշտ քովն էր . և կուսական յղուլթիւնը ամէնէն աղէկ անիկայ պիտի գիտնար . բայց չէր գիտեր . և սուրբ Ալուսին հաւատարմութիւն վրայ կասկածընելով՝ քովէն ճամբել ալ ուզէց . բայց գաղտուկ՝ որ չխայտառակի . « Յովսէփ այրն նորա քանզի արդար էր՝ և ոչ կամէր առալել զնա . խորհեցաւ ըւելեայն արձակել զնա » (Սաբի . ւն . 19) : Այլ հրեշտակին խօսքովը թող չիտուաւ նէ՝ ամէնն ալ աւանկ կարծեցին որ Յիսուս Յովսէփայ տըղայն է . « Այ սա է որդին Յովսէփու . զսրոյ մէք գիտեմք զհայրն » (Յով . զ . 42) : Ահա քեզի հրաշք մը . և մեծ հրաշք . որ զգալի չէր . ամէնուն ճանչցրված չէր :

Արկրորդ՝ կ'ըսեմ . հրաշքը այս ատենըս խափանած և դադարած չէ : Թէ որ աւանկ է նէ՝ ո՞ր տեղ գըրված է որ ատեն մը հրաշք ըլլալէն ետքը պիտի դադարի : Հրաշքը անձային կամաց և կարողութեանը

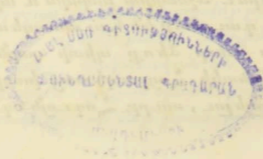
գործը ըլլալուն համար՝ այ կամքը միայն իւրե՛ն յայտնելովը գիտեմք . և կը հաւատամք որ՝ այն որ ըսաւ . « Ամէն ամէն ասեմ ձեզ . թէ որ հաւատայն յիս , զգործս զոր ես գործեմ՝ և նա գործեսցէ . և մեծամեծս ևս բան զնոյնս գործեսցէ . զի ես առ Հայր երթամ » (Յովհ . ԺԴ . 12) . ո՛չ ժամանակի և ո՛չ որսխուժեան սրարագայ մը և սահման մը չի դնելով , ամէն ատեն իրեն հաւատացեալներուն ձեռօքը և անոնց համար հրաշք կ'ընէ : Չէ՛ նէ՛ պարտական կ'ըլլաք մեզի ցուցնելու թէ հրաշք ըլլալը երբ և ո՞ր թուականին դադարեցաւ . և դադարելուն պատճառը ի՛նչ էր : Այլ դադարելը գիտնալէն ետքը ինչո՞ւ համար աղօթք կ'ընէք . Աստուծո՞ւմէ ի՛նչ կ'ուզէք : Ամէն բան իր բնական կարգաւը երթայ , անձրեւ գալու է նէ անձրեւ գայ . մեզի մէկ միաս մը գալու չէ՛ նէ թող չի գայ . գալու է՛ նէ թող գայ ըսելով աղօթք կ'ըլլայ՝ մի : Ամէն ատեն աղօթքնիս այն չէ՞ մի որ՝ բնական կարգով չըլլալու բան մը Ա՛ծ մեզի շնորհէ , սյսինքն Ա՛ծ մեզի համար հրաշք ընէ : Հրաշքը դադարած ըլլալուն հաստատութեամբ հաւատացող մարդուն հարկ կ'ըլլայ , որ ինքն ալ աղօթք ընելէն դադարի . և աղօթք ընելը , և հիմա հրաշք չըլլար ըսելը՝ հակասական են :

Առ այժմ՝ այսբան պատասխանս բաւական սեպեմք . որ մեր բրած խոստմունքին

ու ժողովը այսքանին ալ պարտական չէինք .
 այլ միայն այն պիտի հասկըցընէինք՝ որ ե-
 կեղեցւոյ հաւատքը սուրբ գրոց մտքին
 հակառակ չէ . առարկութիւն ալ անանկ
 ըլլալու է ասոր վրայ՝ որ ուղղակի եկեղեց-
 ւոյ հաւատքին հակառակի : Մինչեւ ա-
 սանկ առարկութի գտնելի նէ նորադան-
 դից կողմէն՝ մեր ըսածը հաստատուն է . և
 որքան բընտրուէք սուրբ գիրքը նէ՝ չէք
 կրնար գտնել բնաւ , որ կամ Քրիստոս
 ինքը կամ առաքեալներուն մէկը ըսած
 ըլլան , որ Քրիստոսի մարմինը չուովիր .
 և արիւնը չի խմվիր . միայն ասոնց օրինակն
 է որ կ'ուովի և կը խմվի : Աստի հարկ
 կ'ըլլայ ըստ խոստմանդ՝ եկեղեցւոյ հա-
 լատքը ընդունիլ . և զգայարանքներուն և
 մարդկային մտքին թելադրած առարկու-
 թիւններուն ականջ չի դնել . քանզի հա-
 լատալի բաներուն վրայ ասոնք իշխանու-
 թիւն չունին : Այս հարկըս ևս առաւել
 կ'եմբռնայ , թէ որ երկրորդ մասին մէջը
 կարող ըլլամք ապացուցանելու որ անմի-
 ջապէս Առաքեալներուն օրէն մինչեւ այս
 օրըս սուրբ Գրոց խօսքը մեր հասկըցածին
 պէս հասկըցվելով՝ հաղորդութեան խոր-
 հուրդը իբրեւ ճշմարիտ մարմին և արիւն
 Քրիստոսի դաւաներ են հաւատացեալնե-
 րը : Հիմա անոր ձեռք պիտի զարնեմք՝
 ամէն ժամանակի Հայրապետաց խօսքերը
 աչքէ անցընելու , սուրբ Հոգւոյն օգնու-

Թեամբը: Այլ հրամանքդ որովհետեւ յու-
նարէնի և լատիներէնի տեղեկութի չու-
նիս, և վկայութի բերելու Հայրապետ-
ներնուս շատերուն գիրքերը այս լեզու-
ներով գրված են, ուստի թէ որ յիրաւի
ճշմարտախնդիր ես նէ՝ (ինչպէս որ կը
յուսամ), պէտք կ'ըլլայ որ այս վկայու-
թիւններս իրենց տեղէն ստուգել տաս
հրամանոցդ հաւատարիմ բըռնած մար-
դուն, և անկէց ետքը դատումը հրաման-
քդ ընես. որովհետեւ դատումն ալ յու-
նարէնի և լատիներէնի պէս քեզնէ օտար
չէ որ այն ալ մէկ ուրիշը ընէ հրամանոցդ
համար:

Երկրորդ մասը ասոր հետ մէկ ըլլայ նէ՝ տեարակին
չափը կը մեծնայ. ուստի զատ տեարակ կ'ընեմք, որ
անմիջապէս ասկէց ետքը կը տպւի:

ՅԼՆԿ

ՄԱՄԵ Ա.	Հաղորդութեան խորհրդոյն վրայ Եկեղեցւոյ հաւատարմ սուրբ գրոց հակառակ չէ :	11
ԳԼ Ա.	Հաղորդութեան խորհրդոյն վրայ Եկեղեցւոյ հաւատարմ սուրբ գիրքէն առնելու է :	17
ՅՕԴ Ա.	Յովհաննու աւետարանին վեղերրորդ գլուխը :	18
ՅՕԴ Բ.	Հաղորդութեան խորհրդոյն սահմանադրութեան խօսքը :	56
ԳԼ Բ.	Նորարանդներուն աւարկութիւններուն քննութիւնը :	70

